

28 ביוני 2019

לכבוד

הוועדה הארצית לתכנון ובניה של תשתיות לאומיות

מינהל התכנון

רח' בית הדפוס 12, ירושלים

בדואר אלקטרוני: ti-tashtiyot@iplan.gov.il

שלום רב,

הנדון: השגה על תת"ל/47 - טורבינות רוח בצפון הגולן

בהתאם לסעיף 76ג(8) לחוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965 (להלן: **חוק התכנון והבניה** או **החוק**) מוגשת בזאת השגה על תכנית תת"ל/47 (להלן: **התכנית**). התכנית אושרה לפרסום לצורך קבלת הערות והשגות על ידי הוועדה לתשתיות לאומיות (להלן: **הות"ל**) ביום 25.2.2019.

כל המשיגים מיוצגים על ידי עו"ד סנא אבן ברי ו/או עודד פלר (ואח') מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, וכן על ידי עו"ד קראמה אבו סאלח מעמותת אלמרסד – המרכז הערבי לזכויות האדם ברמת הגולן. עמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון מיוצגת באמצעות סזאר יהודקין, מתכנן ערים.

מענם של המשיגים: עו"ד סנא אבן ברי, האגודה לזכויות האזרח בישראל רח' 3030 נצרת, טל': 04-8526333, פקס: 04-8526331, דוא"ל: sanai@acri.org.il.

א. המשיגים

1. חימה אלמשירפה, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ מס' 570032151, ובה חברים 70 חקלאים.

2. אלמסנע, אגודה חקלאית שיתופית בע"מ, מס' 570032136, ובה חברים 187 חקלאים.

3. אלחפאייר, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ, מס' 570034850, ובה חברים 113 חקלאים.
4. אלחואריט, אגודה שיתופית חקלאית לאספקת מי השקיה בע"מ, מס' 570033522, ובה חברים 205 חקלאים.
5. סחיתא, אגודה שיתופית חקלאית לאספקת מי השקיה ברמת הגולן בע"מ, מס' 570031815, ובה חברים 159 חקלאים.
6. חקלאי מסעדה, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ, מס' 570031500, ובה חברים 383 חקלאים.
7. רעבנה, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ, מס' 570031252, ובה חברים 133 חקלאים.
8. קירור מגידל, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ, מס' 570046961, ובה חברים 336 חקלאים.
9. אלחואקיר, אגודה שיתופית חקלאית בע"מ, מס' 570032144, ובה חברים 540 חקלאים.
10. עמותת גולן - האגודה הערבית לפיתוח הכפרים, ע"ר 580177384, פועלת מאז 1991 ומשרתת אלפי מבוטחי קופות חולים דרך הקליניקה שהיא מנהלת, בנוסף למתן שירותים רפואיים דרך מוקד לילה לכ-11,000 מבוטחים במרפאות בכפרים. בנוסף, העמותה מספקת שירותים תרבותיים לבתי ספר ולמספר גדול של גנים באמצעות אולם תיאטרון השייך לה, וכן מנהלת גן ילדים.
11. האגודה לבריאות הפה והשן, אגודה שיתופית בע"מ, מס' 570054684, ובה 44 חברים.
12. ועד ההורים במגדל שמש (באמצעות חמאדה אברהים, ת"ז 035946557 וספדי קאסם ת"ז 80931207, נציגי הוועד), המאגד את כל חברי הוועדים המרכזיים בכל בתי הספר, גני ילדים ומשפחתונים במגידל שמש, המייצגים הורים לכ-2,920 תלמידים.
13. עמותת אלמרסד – המרכז הערבי לזכויות האדם ברמת הגולן, ע"ר 580424687, פועלת מאז שנת 2004 לתיעוד מצב זכויות הערבים הסורים ברמת הגולן בהתאם למשפט הבין לאומי. בין היתר עובדת העמותה על עריכת מחקרים ודו"חות ומתן סיוע משפטי במקרים בהם קיימת הפרת זכויות אדם¹.
14. האגודה לזכויות האזרח בישראל, ע"ר 580011567, היא עמותה הפועלת לקידום זכויות האדם בישראל ובשטחים הכבושים. האגודה מייצגת מזה שנים רבות תושבים וארגונים המייצגים אותם בהליכי תכנון ובהליכים משפטיים

¹ עמותת אלמרסד, ארגון מקצועי ובלתי תלוי, והיא מודה לכל תורמיה התומכים בקידום זכויות אדם ברחבי העולם ומכירים באמינות העמותה ובחשיבות פעילותה. עיקר המימון של עמותת אלמרסד מישויות מדיניות זרות.

ובדרישה שהתכנון ייתן מענה הולם לצרכי הקהילה ויוביל להסרת חסמים תכנוניים המונעים מימוש זכויות יסוד בסיסיות עבורם.

15. עמותת "במקום" - מתכננים למען זכויות תכנון, ע"ר 580342087, הינה עמותה העוסקת מאז שנת 1999 בשילוב שבין זכויות האדם בתכנון המרחבי בישראל. העמותה מלווה קהילות המצויות בעמדת נחיתות אזרחית, כלכלית וחברתית בהליכי תכנון ופועלת למען הגברת השקיפות בהליך התכנוני. במקום היא מתנגדת ציבורית סטוטורית מכה סעיף 100(3) לחוק (ק"ת 7551, 7.9.2015, בעמ' 1887)².

ב. הצרופות להשגה

16. להשגה חמישה קבצי צרופות שזהו סדרם:

I. יפוי כוח מטעם המשיגים

II. דימויים ויזואליים של התכנית

III. מפות

IV. נספחים

V. העתק עצומה נגד התכנית שעליה חתמו עד כה למעלה מ-5,600 תושבים מהכפרים הדרוזים ברמת הגולן

17. לשם הדוגמה, ההפנייה בהשגה למפה תהיה לקובץ המפות על פי סדר הצרופות שם, והפנייה לנספח תהיה לקובץ הנספחים על פי סדר הצרופות בקובץ זה.

ג. מבוא ותמצית הנימוקים להשגה

18. עניינינו בתת"ל/47 "תכנית לטורבינות רוח בצפון רמת הגולן", שמטרתה הקמת חוות טורבינות רוח להפקת חשמל. החווה תכלול, בין היתר, 31 טורבינות גדולות בגובה של 200 עד 220 מטר במתחם סחיתא שנמצא מדרום-מזרח למג'דל שמס ומצפון מזרח למסעדה בגובה שבין 1,100-1,200 מטר מעל פני הים ובלב הקרקעות החקלאיות הפרטיות של תושבי הכפרים הערבים הדרוזים ברמת הגולן. שטח התכנית מגיע לכ-4,320 דונם. אם תאושר

² עמותת במקום, ארגון מקצועי ובלתי תלוי, מודה לכל תורמיה התומכים בקידום זכויות אדם ברחבי העולם ומכירים באמינות העמותה ובחשיבות פעילותה. עיקר המימון של עמותת במקום הוא מישויות מדיניות זרות.

התכנית יהיה ניתן מכוחה לקבל היתרי בנייה לפיתוח האתר (ראו במפה מס' 1 המצורפת את מרכיביה העיקריים של התכנית).

19. עבודות הקמת הטורבינות המתוכננות כוללות הרחבת דרכי גישה, תפיסה של שטחים עבור הליך ההקמה, ומטבע הדברים רעש, ענני אבק, אפר, תאורת לילה ותנועת משאיות ורכב כבד. הטורבינות אשר מיועדות לפעול 24 שעות ביממה לאחר הקמתן מביאות עימן מפגעים רבים, בהם תכנוניים, סביבתיים, בריאותיים, קהילתיים, קנייניים ועוד. אף על פי כן, ההחלטה על פרסום התכנית להערות ולהשגות אושרה בלי הליך שיתוף ציבור הולם אשר לוקח בחשבון את עמדת התושבים והקהילה, את התייחסותם ואת רצונותיהם.

20. נפתח בפירוט אודות היישובים הסמוכים לתכנית: מגדל שמס, מסעדה ובוקעאטא. אוכלוסייתם הייחודית והקשר שלה לקרקע. לאחר מכן נתייחס לתכנית ולהליכי התכנון שלה. בהמשך תובא התייחסות לחוסר סמכותה של הות"ל לדון בתכנית ולחוסר ישימותה של התכנית. ככל שלא תתקבלנה טענות אלה, נתייחס לגופו של עניין להיבטים הנוגעים למעמדם המיוחד של תושבי הכפרים שלא הובא בחשבון. נבחן את תסקיר ההשפעה על הסביבה ונעמוד על הפגיעות הצפויות מהקמת הטורבינות תוך התייחסות לחוות הדעת של המומחים השונים והפגיעות בזכויות התושבים ובאינטרסים נוספים. בסוף נעמוד על שורה של פגמים בהליך התכנוני.

21. בתמצית: לתכנית זו השלכות מרחיקות לכת אשר מאיימות על הקהילה הדרוזית ברמת הגולן, שבתחומה היא עתידה להתממש, על אורחות חייה, על זהותה והקשר שלה לחקלאות ולקרקע, על פרנסתה, על בריאותה ועוד. מזה חודשים שהיא גורמת מתח בקרב קהילה מובחנת ויוצאת דופן, שאינה כשום קהילה אחרת. בנוסף, התכנית וההחלטה להעביר את התכנית להערות והשגות נגועות בפגמים מינהליים רבים היורדים לשורשו של עניין. מדובר בתכנית שלא היתה צריכה להידון בפני הות"ל. משנדונה – ההחלטה בעניינה לא התבססה על תשתית עובדתית ראויה, לא שקלה את כל השיקולים הרלוונטיים ולא איזנה ביניהם כראוי. הצטברות הדברים מלמדת שאין לאשר את התכנית ואין להקים את חוות הטורבינות במיקום הרגיש של מתחם סחיתא תוך פגיעה קשה בנוף, בסביבה ובזכויות של התושבים והקהילה לחיים, בריאות, כבוד וקניין.

ד. רקע עובדתי

ד.1. על המקום, על הקהילה ועל התכנית

22. עד חודש יוני 1967 חיו ברמת הגולן כ-137 אלף תושבים סורים ב-340 ערים, כפרים וחוות (לא כולל אנשי הצבא הסורי ששירתו במקום וחיו בו עם בני משפחותיהם). בחודש יוני 1967, במהלך המלחמה, גורשו כ-96% מתושבי הגולן הסורים. אחרי המלחמה נותרו ברמת הגולן כ-6,400 תושבים סורים. בצפון רמת הגולן, במורדות החרמון, נותרו חמישה כפרים של תושבים – סורים על פי לאומם ודרוזים על פי דתם – מגדל שמס, מסעדה, בוקעאטא, עין

קניא וסחיתא (בעין קניא ובמגד'ל שמש חיות גם כמה משפחות נוצריות). סמוך לגבול עם לבנון נותר כפר נוסף – אלע'ג'ר. מיום 11.6.1967 ועד ליום 15.12.1981 נשלטה רמת הגולן על ידי הצבא באמצעות מפקד צבאי. בתוך כך, ביום 30.4.1971 גורשו תושבי הכפר סחיתא בהוראת הממשל הצבאי והכפר הוחרב על מנת להקים בסיס צבאי. תושבי סחיתא עברו להתגורר במסעדה ובבוקעאתא.

23. לאורך עשרות השנים שחלפו מאז כיבוש רמת הגולן הקפידו תושבי הגולן הסורים, חרף הקשיים, לשמור על קשרי משפחה, מסחר, לימודים, דת ועוד עם מולדתם ובני משפחותיהם בסוריה. הם מקיימים חיי קהילה ייחודיים, ורובם רואים עצמם, כפי עמדת המשפט הבין לאומי ההומניטארי, תושבים מוגנים המצויים תחת כיבוש. הם אינם מכירים בתוקף המשפטי של סיפוח רמת הגולן לישראל בעקבות חקיקת חוק רמת הגולן, תשמ"א-1981 (להלן: **חוק הסיפוח**).

לעמדת המשפט הבין לאומי, ולפיה הצעדים שעשתה ישראל לסיפוח רמת הגולן עומדים בניגוד לדין הבין לאומי, ואינם תקפים על פיו, ראה, למשל: החלטה 497 של מועצת הביטחון של האו"ם מיום 17.12.1981; אמנון רובינשטיין וברק מדינה "המשפט החוקתי של מדינת ישראל" (תשס"ה) 924; *Eyal Benvenisti The International Law of Occupation* pp. 5-6 (1993).

24. רוב התושבים – 88% מהם – עומדים בסירובם לקבל עליהם אזרחות ישראלית. רובם קיבלו, בלית ברירה, תושבות קבע. הניהול המוניציפאלי של היישובים עד לשנת 2018 היה באמצעות ועדות קרואות, שכן התושבים מיאנו לקחת חלק בבחירות – לא לבחור ולא להיבחר. בשנת 2018 נעשה ניסיון ראשון לקיום בחירות מוניציפליות לרשויות המקומיות, וזה הצית מחאה עזה, שהובילה לשיעורי הצבעה שהסתכמו באחוזים בודדים. במגד'ל שמש השתתפו בבחירות כ-3% מן התושבים ובעין קניא השתתפו כ-1% מן התושבים. במסעדה ובבוקעאתא לא התאפשרו הבחירות.

25. מזה עשרות בשנים מתקיים במקום סטטוס קוו, שהופר במספר פעולות ואירועים פוליטיים, כמו גירוש תושבי סחיתא, סיפוח רמת הגולן לישראל, הניסיון לכפות אזרחות ישראלית, שנתקל בהתנגדות גורפת ובמחאה עזה, הבחירות למועצות המקומיות וצרכי המים של החקלאות המקומית. מדובר, אם כן, בקהילה ילידית קטנה, המונה מעט יותר מ-24 אלף איש (נכון לחודש מרץ 2018 מספר התושבים בארבעת הכפרים עמד על 24,175). זוהי קהילה ייחודית ומובדלת, ללא כוח פוליטי או השפעה, מרוחקת ומבודדת גיאוגרפית.

26. חרף כל אלה, התושבים מצליחים לשמור על יחסים טובים עם סביבתם ועם התיירים הפוקדים אותם. התושבים מקפידים לנהל חיי קהילה, לעבד את אדמותיהם הסמוכות לכפרים, לטפח מטעי תפוחים, דובדבנים ושקדים ולשמר את משאבי הטבע הקיימים באזור: רכסים, נחלים, בקעות, שטחים פתוחים ושמורות טבע. אלפי תיירים פוקדים את

האזור מדי שנה כדי לטייל בו, לבקר בחרמון, להתארח בכפרים, לסעוד בהם ולערוך בהם קניות. אל השטחים החקלאיים מגיעים תיירים בעונת הקטיפ.

27. בטווח שבין שלושת הכפרים מג'דל שמס, מסעדה ובוקעאטא, על צלע ההר, ממוקם מתחם סחיתא – אזור בו שכן, בין היתר, הכפר סחיתא – ואשר מאגד את השטחים החקלאיים של תושבי ארבעת הכפרים.

28. הפעילות החקלאית היא קהילתית, שונה מן המקובל בכל מקום אחר. הקרקע מוסדרת בתוך הקהילה, על פי מנהגי המקום מימים ימימה. ההסדרה היא באמצעות מסמך הקרוי "חוג'אה", עליו מסתמכים התושבים כדי לקיים עסקאות בקרקע או לצורך הוכחת בעלות. החלקות, בהן גדלים עצים נשירים, הן לרוב בבעלות משפחתית ומועברות בירושה מדור לדור. למשפחה יכולות להיות מספר חלקות בגודל משתנה (ממספר מטרים רבועים ועד מספר דונמים), לא בהכרח ברצף גיאוגרפי, הפזורות ברחבי השטח החקלאי, והיא אחראית לגידולים בשטחה. הסדרי המים, הדרכים, אחסון, קירור ושיווק התוצרת מנוהלים במשותף באמצעות האגודות החקלאיות השיתופיות והקהילתיות. האגודות מסייעות לחברים בהן, ומספקות גם מסגרת לאירועים חברתיים.

29. הקשר בין התושבים והקהילה לבין האדמה אינו אך עניין קנייני, וסחיתא מהווה לא רק מקור פרנסה, אלא אזור פורה, חי וקהילתי של התושבים, שבו הם מעבדים את אדמותיהם במהלך השנה, מוצאים בו מפלט מחיי היום יום ומבלים בו את קיצייהם עם משפחותיהם בלינה בשטח. גידול התפוחים והדובדבנים מצריך טיפול שוטף, והתגייסות של כל משפחה ומשפחה בתקופות הקטיפ. עשרות מבנים חקלאיים קיימים בצד האדמות. מילים אחרות: השטחים החקלאיים אינם אזור נפרד מן הכפרים, אלא חלק אינטגרלי ודומיננטי באורחות החיים הקהילתיים במקום. מתחם המטעים משקף קשר שורשי עמוק למקום, לזהות, למשפחה, לקהילה, לתרבות, למסורת, למורשת ולהמשכיות.

30. להשגה זו מצורפת חוות דעתה של ד"ר מונא דג'אני ממרכז המזרח התיכון ב-London School of Economics and Political Science, אשר חקרה במסגרת המחלקה לגיאוגרפיה ולסביבה את הקשר של הקהילה בגולן לאדמתה החקלאית:

"These communities share a common perception and articulation of culturally-specific practices that are rooted and shaped by land use practices. This attests that the Jawlani (communities of the Golan Heights), who are territorially confined, articulated their indigeneity as a separate ethno-geographic community who values highly their presence and attachment to the land. Central to the formation of this distinct identity was the material and symbolic creation of a worked agricultural landscape as inseparable from its inhabitants' identification with the Golan Heights, and their use of those landscape as escape zones

from overcrowded built up areas. Landscape is the embodied site of a society's experience of being, the tangible source of value and practices that mutually shape both land and people." (pp. 1-2).

ועוד:

"Indeed, the affective bonds fostered by collective attachment to apple trees invest cultural and political meaning for the whole ethno-geographic community. A recurring affirmation by the Jawlanis is that without the apple tree, their villages would not exist today. Their survival through decades, as a disenfranchised indigenous community, and amidst intense regional political pressures, is signalled by the physical rootedness of the apple orchards. [...] These non-material connections bound the Jawlanis to their land and constitute a physical or ontological expression of their cultural heritage and social structure." (pp. 11-13).

העתק חוות דעתה של ד"ר מונא דג'אני מצורף ומסומן נספח א'.

31. אם כן, ללכידות החברתית בתוך הקהילה היסטוריה רבת דורות. היא בעלת היבטים מרחביים התיישבותיים מובנים, ומהווה אבן יסוד בתרבות ובנוהגים החברתיים. היא מספקת מסגרת לשמירה על זהות מובחנת וערכים ומאפשרת התמודדות קולקטיבית עם האתגרים התרבותיים והחברתיים, הכלכליים והפוליטיים, הניצבים בפני הקהילה. ההתפתחויות של המתחם החקלאי הובילו, בין היתר, להתגבשותה של קהילה תרבותית-חברתית שהתהוותה במשך שנים לקהילה תפקודית מרחבית נפרדת.

32. דווקא באזור יוצא דופן ומרוחק זה ובלב הקהילה הילידית והייחודית הזו נטועה תכנית עצומה בהיקפה, למשך עשורים לבוא. התכנית פוגעת במרקם החברתי של הקהילה, בוחשת ביחסים הפנים קהילתיים ובארגון משך עשרות בשנים, ומעוררת התנגדות נרחבת. נפרט על כך עוד בהמשך.

33. התכנית המוצעת מבקשת להקים חווה להפקת חשמל באמצעות אנרגיית הרוח בצפון-מזרח רמת הגולן בשטח שגודלו כמעט 4,320 דונם. החווה תכלול, בין היתר, 31 טורבינות בגובה 200 מטר עד 220 מטר מעל פני הקרקע, עם רדיוס סיבוב אופקי של 60 מטר, עם תאורת אזהרה לצורך בטיחות הטיסה, מספר לא ידוע של תרנים למדידת רוח בגובה 125 מטר מעל פני הקרקע, אמצעים לא מפורטים לבקרה אחר בעלי כנף, מספר לא ידוע של חדרי חשמל, הרחבה של דרכים חקלאיות קיימות וסלילה של דרכים חדשות, קווי תשתית חשמל ותקשורת עליים ותת

קרקעיים בלי להבטיח את מיקומם לאורך דרכים, וכן שטחי התארגנות זמניים במיקום לא ידוע. התכנית גם מטילה מגבלות בנייה עד למרחק של 1,000 מטר ממנה.

34. שטח התכנית הינו הררי, בגובה ממוצע של כ-1,100 מטר מעל פני הים עם פסגות של כ-1,200 מטר מעל פני הים. מרכיב הנוף הבולט הינו מטעי פרי, בעיקר תפוחים ודובדבנים, בטרסות חקלאיות מסורתיות מעשה ידי אדם בצלע ההר לאורך עשרות שנים.

35. מרבית שטח התכנית משתרע באופן שווה בתחומיהן של המועצה המקומית מג'דל שמש והמועצה המקומית מסעדה, והיא חודרת לתחומיהן של המועצה המקומית בוקעאתא והמועצה האזורית גולן באופן מצומצם (ראו במפה מס' 2 את מרכיביה העיקריים של התכנית ביחס ליישובים הסמוכים).

36. המרקם הבנוי של המועצה המקומית מג'דל שמש, בה מתגוררים כמעט 11,000 תושבים, הינו הקרוב ביותר לחוות הטורבינות המוצעת, והוא נושק בחלקו הדרום-מזרחי בתחום מגבלות בנייה שמקיף את התכנית ברדיוס של 1,000 מטר. כשליש משטח אזור התעסוקה של המועצה נמצא בתחום מגבלות בנייה אלה. מבחינה טופוגרפית מג'דל שמש ממוקמת על המדרון הדרום-מזרחי של הר החרמון, בגובה שבין 1,100 מטר ועד 1,250 מטר מעל פני הים. שטח השיפוט של המועצה הינו כ-15,870 דונם, אך השטח המיועד לפיתוח מקומי שלה הינו כ-3,000 דונם בלבד בהתאם לתכנית המתאר המקומית מס' ג/9858³ ותכנית מס' ג/19848 עבור אזור התעסוקה של היישוב.

37. היישוב מסעדה, בו חיים כ-3,600 תושבים, בנוי על שטח מישורי יחסית ממערב לברכת רם, בגובה ממוצע של 950 עד 960 מטר מעל פני הים. השטח הבנוי של היישוב מרוחק כ-1,700 מטר מחוות הטורבינות המוצעת. שטח השיפוט של מסעדה הינו כ-12,090 דונם, אך השטח המיועד לפיתוח מקומי הינו כ-1,480 דונם בלבד לפי תכנית מס' ג/18762, אשר עתידה לתת מענה תכנוני עבור 10,000 תושבים⁴.

38. ניתן לראות, כי שטחי הפיתוח המקומיים של שתי המועצות, מג'דל שמש ומסעדה, בהן מתגוררים כיום כ-14,600 תושבים, שקולים לשטח הכולל של התכנית המוצעת.

39. בין מג'דל שמש מצד אחד למסעדה ורמת הר רם מצד שני, ישנו עמק בו זורם נחל סער בכיוון כללי צפון-דרום. במרחק של קילומטר לערך מצפון-מזרח למסעדה, בין מטעי הפרי של בקעת יעפורי, נמצא מקום הקבורה של הנביא יעפורי, "מקאם נבי יעפורי", אשר מהווה אתר לעלייה שנתית לרגל עבור כלל העדה הדרוזית.

³ תכנית מס' ג/9858 קיבלה תוקף בשנת 2005 ואינה מפרטת יעדי אוכלוסייה. תמ"א/35 המקורית הגדירה את מג'דל שמש כיישוב מיוחד אשר עשוי לאכלס כ-20,000 תושבים (ראו לוח 3 בהוראות תמ"א/35).

⁴ בהתאם לפרוטוקול הדיון של הוועדה המחוזית צפון מתאריך 22/03/2010 בו הוחלט להפקיד את תכנית מס' ג/18762 לעיון והתנגדויות הציבור.

40. היישוב בוקעאטא, בו מתגוררים כ-6,500 תושבים, נמצא דרומית יותר ומרוחק כ-2,500 מטרים מחוות הטורבינות המוצעת. עם זאת הטורבינות יראו גם ממנו. ביישוב הרביעי, עין קניא, חיים כ-2,000 תושבים והוא נמצא ממערב למסעדה, במרחק של כ-3,850 מטר מחוות הטורבינות המתוכננת. למרות הריחוק יחסית מחוות הטורבינות, הרי שתושבי בוקעאטא ועין קניא הם חלק מהקהילה, מזהים עימה, ורואים בתכנית פגיעה ואיום ממשי על המשך אורח חייהם.

41. תכנית אדירת מימדים זו מתוכננת לקום דווקא בלב אזור ההתיישבות הדרוזית בגולן. אין ולו דוגמה נוספת אחת לתכנית להקמת חוות טורבינות רוח – ברמת הגולן או בתחום מדינת ישראל – בקרבה כזו ליישובים, ובמצב שבו הטורבינות נשקפות מחלונות הבתים ממש. יתרה מזו – מן התכנית נגרעו מתחמים נוספים שאמורים היו לקום במסגרתה, כאלה שאמורים היו להיות מצויים בקרבת ישובים יהודים בסביבה.

42. כך, למשל, עוד בחודש יולי 2017 התגאה מר אלי מלכה, ראש המועצה האזורית גולן דאז, כי התנגד להקמת טורבינות בקרבת ישובים יהודים בתחום המועצה, וכי בעניין תת"ל/47 קיבלו גורמי התכנון את בקשתו, "לבטל את הטורבינות בשני מתחמים הסמוכים ליישוב נמרוד, מצפון ומדרום לו". כפי שיתואר בהמשך, הות"ל אכן גרעה מן התכנית את הטורבינות בקרבת נמרוד בשל "רגישות נופית".

פרסום המועצה האזורית גולן מחודש יולי 2017 מצורף ומסומן נספח ב'.

43. רגישות שכזו לא גילתה הות"ל ביחס לכפרים הדרוזים. לא לנוף, לא לקהילה, לא להשפעות הדרמטיות על חייהם של התושבים. אין זאת אלא, שתושבי הכפרים, בהעדר כוח פוליטי או השפעה, מופלים לרעה לעומת היישובים היהודים בסביבתם, שהטורבינות אינן נושקות להם.

ד.2. על הליכי התכנון, על דיוני הות"ל ועל התנהלות החברה היזמית

44. ביום 29.1.2009 התקבלה החלטת ממשלה מס' 4450 אשר הציבה יעד של ייצור חשמל ממקורות מתחדשים בהיקף של 10% מצרכי האנרגיה של מדינת ישראל עד שנת 2020 ויעד ביניים של 5% עד שנת 2014. מאז החליטה הממשלה בישיבה מס' 542 מיום 20.9.2015 להרחיב יעד זה ל-13% עד שנת 2020 ול-17% עד שנת 2030 וזאת במסגרת התחייבות לאמנות האו"ם בכל הנוגע להפחתת פליטת גזי חממה UNFCCC משנת 1992 ואישורה בשנת 1996.

45. בתאריך 19.9.2010 הוכרזה תת"ל/47 "טורבינות רוח בצפון רמת הגולן" כתכנית לתשתית לאומית.⁵

46. כחלק מיישום ההחלטה ומימוש היעדים, ועל מנת לקבוע מדיניות תכנונית בתחום, הוחלט בשנת 2012 להכין תכנית מתאר ארצית לטורבינות רוח – תמ"א/10/ד/12 שאושרה ביום 7.8.2014, ואשר קבעה את המסגרת הסטטוטורית למתן היתרים לצורך הקמתן של טורבינות רוח בודדות, או קידום ואישור תכניות כדי להקים חוות עם מספר טורבינות רוח על ידי הוועדות המחוזיות. על פי סעיף 9.1.4 בהוראות תמ"א/10/ד/12, חווה הכוללת למעלה מ-25 טורבינות גדולות חייבת בהכנת תכנית מתאר ארצית מפורטת, במועצה הארצית לתכנון ולבניה או על ידי הוועדה לתשתיות לאומיות.

47. במקביל להחלטה על הכנת התמ"א, הוקם צוות בין משרדי לאיתור שטחים פוטנציאליים להקמת חוות רוח גדולות. צוות זה, אשר השלים את עבודתו בחודש אפריל 2014, לא כלל את השטחים ברמת הגולן, פרט למספר תכניות שהיו בהליכים או אושרו עד לאותה עת, וזאת בשל התנגדותה הנחרצת של מערכת הביטחון באותה העת. לימים אושרה בניית טורבינות במתחמים בדרום הגולן ובמרכזו.

48. האפיק התכנוני של תת"ל/47 החל אמנם כבר בשנת 2010 כאשר יזם התכנית (להלן: **היזם המקורי**) קיבל רישיון מותנה לקידום התכנית. תכנית זו הוכרזה כתשתית לאומית עוד בטרם התקבלה כל החלטה עקרונית ביחס לאפשרות לקדם טורבינות רוח ברמת הגולן. אולם, היזם המקורי נקלע לקשיים כלכליים, ככל הנראה בשל התנגדות גורפת של מערכת הביטחון לקידום התכנית, והליך זה נעצר בשנת 2013, או אפילו קודם לכן, "... בשל פקיעת תוקף הרישיון המותנה של היזם"⁶. מסיבה זאת, כאמור, התכנית לא נכללה בהערכה של הצוות הבין משרדי ביחס לתכניות עם פוטנציאל מימוש⁷.

49. במקביל לדברים אלה, במהלך שנת 2013, חברת אנרג'יקס (להלן: **היזם, היזם הנוכחי, החברה או אנרג'יקס**) ניהלה מגעים לרכישת הזכויות בפרויקט מהיזם המקורי, כולל הסדר החובות שלו. מגעים אלה סוכמו סופית לקראת סוף שנת 2013⁸.

50. בחודש יולי 2016 הגישה אנרג'יקס בקשה לחידוש ההליך התכנוני בוות"ל.

⁵ מתוך: הצוות הבין משרדי לבחינת תאי שטח בעלי פוטנציאל להקמת חוות טורבינות רוח גדולות, **המלצות הצוות למועצה הארצית לתכנון ולבנייה - סיכום שלב א'**, אפריל 2014, עמ' 23. עותק המסמך נמצא בדף תכנית תמ"א/10/ד/12 באתר מינהל התכנון.

⁶ כך צוין במסגרת סקירה של פרויקטים לאנרגיה מתחדשת עבור המועצה האזורית גולן שנערכה בשנת 2013 עבור **תכנית אב לאנרגיה מתחדשת**, מועצה אזורית גולן, דו"ח מסכם, 02/2014, עמ' 4. על תכנית האב עצמה ראו בהמשך.

⁷ מתוך: הצוות הבין משרדי לבחינת תאי שטח בעלי פוטנציאל להקמת חוות טורבינות רוח גדולות, **המלצות הצוות למועצה הארצית לתכנון ולבנייה - סיכום שלב א'**, אפריל 2014, עמ' 23.

⁸ ראו: **אנרג'יקס רוכשת את פרויקט חוות הרוח ברמת הגולן**, כלכליסט, 22.12.2013.

51. ביום 8.1.2017 העביר מר עמוס רוזין, יו"ר הוועדה מקומית מרחבית לתכנון ובניה "מעלה הרמון", אשר בתחומה מצויים היישובים מג'דל שמס, מסעדה בוקעאטא ועין קניא, את עמדתו ליו"ר הות"ל, וכך כתב:

"לאחרונה נחשפנו לתת"ל 47 לאחר קיום יום עיון בנושא, ביוזמת חברת אנרג'יקס. ראוי לציין כי לא נטלנו חלק ביום עיון זה. לצערנו עד כה כלל הגופים העוסקים בעניין לא מצאו לנכון לשתף אותנו בתכנון הפרויקט. לאור זאת מצאנו לנכון לפנות אליכם ולהבהיר את עמדתנו בנושא."

עותק ממכתבו של מר עמוס רוזין מצורף ומסומן נספח ג'.

52. ביום 19.6.2017 התקיים דיון ראשון בתכנית בוות"ל, וזאת על פי סעיפים 77 ו-78 לחוק התכנון והבניה. בפני הוות"ל הוצגה התכנית, והוסבר כי היא מקודמת על ידי "יזם פרטי במשותף עם בעלי קרקעות חקלאיות מהיישובים הדרוזיים באזור זה". זאת, אף על פי שלא נכחו בה נציגים מקרב התושבים למעט תושב אחד בשם אקראם אבו סאלח מהכפר מסעדה, שהועסק על ידי אנרג'יקס מאז שנת 2016 על מנת לקדם את התכנית. הפרויקט כפי שהוצג בדיון כלל במסגרתו 4 מתחמים: מתחם אחד מדרום מערב ליישוב מסעדה, הקרוי רעבנה, שני מקבצים קטנים מצפון מזרח ומדרום ליישוב נמרוד, ומתחם רביעי הממוקם צפונית מזרחית לברכת רם, הידוע, כאמור, בשם מתחם סחיתא, ועומד כעת בלב הדיון.

53. הדיון בפני הוות"ל התקיים בניגוד לקביעה האחרונה שעמדה בבסיס מסמך המדיניות שפורסם יחד עם תמ"א/10/ד/12, לפיו לא נכללו שטחים להקמת חוות טורבינות רוח ברמת הגולן. אף על פי כן, בדיון הוחלט על פרסום הודעה בהתאם לסעיפים 76ג(1) ו-77 לחוק התכנון והבניה על הכנת תכנית לחוות טורבינות רוח בצפון מזרח רמת הגולן, בכפוף לגריעת שני מתחמים מצפון ומדרום ליישוב נמרוד בשל רגישות נופית, והשלמת התיאום עם מערכת הביטחון והכללת תחנת השנאה (תחמ"ש) על מנת לאפשר הרחבתה במידת הצורך.

54. כבר בשלב זה הדגיש היועץ הנופי של הוועדה, כי "מדובר באגן חזותי אחד וטורבינות בגובה 200 מ' ישנו אותו לחלוטין". עמדתו לא התקבלה והתכנית אושרה לפרסום. נציג מערכת הביטחון ציין בדיון, כי התכנית נמצאת בבדיקה וטרם אושרה על ידם.

פרוטוקול ישיבת הוועדה הארצית לתכנון ולבניה של תשתיות לאומיות מס' 07/2017 מצורף ומסומן נספח ד'.

55. ביום 19.7.2017 התקיים יום עיון על ידי היזם בבית הספר התיכון מג'דל שמס. ככל הידוע, ליום העיון הגיעו 12 תושבים בלבד.

56. שנה מאוחר יותר, ביום 30.7.2018, התקיים דיון בהעברת התכנית להערות והשגות על פי סעיף 76ג(6) לחוק. במהלך הדיון עלו טיעונים התומכים בגריעת מתחם רעבנה בשל פגיעה נופית ופגיעה בבעלי כנף. אף על פי שפגיעות אלה מתקיימות גם במתחם סחיתא, הוועדה העדיפה להתעלם מכך ולתמוך בקידום התכנית. הגורם המעכב היחיד היה נציג משרד הביטחון, שטען כי אין פתרון לבעיות המשמעותיות בהקשר של מערכת הביטחון במתחם סחיתא, עובדה שלעמדת מערכת הביטחון אינה מאפשרת הפקדה בשלב הזה. בדיון השתתפו חמישה תושבים דרוזים בלבד. ארבעה מהם תושבי רמת הגולן התומכים בתכנית: מר אקרם אבו סאלח, תושב מסעדה, שהועסק, כאמור על ידי אנרג'יקס; שייח' טאהר אבו סאלח, אז ראש העדה הדרוזית ברמת הגולן; בנו מורהף אבו סאלח, עורך דין המועסק על ידי חברת אנרגיית רוח נקייה בע"מ (אר"ן), חברת בת של אנרג'יקס; ושייח' סאלח אבו סאלח, תושב מסעדה). נוסף אליהם מר סלאח טריף. מר טריף, אשר דיבר בפני הוועדה, הוא פוליטיקאי ישראלי, חבר מפלגת העבודה ותושב הכפר ג'וליס בגליל המערבי, לא תושב רמת הגולן ולא איש הקהילה הדרוזית בגולן. למר טריף קשר ישיר לפרויקט: הוא משמש יו"ר אר"ן, שהיא, כאמור, חברת בת של היזם הנוכחי. הוועדה החליטה בסופו של הדיון לקדם את התכנית, אולם לנוכח הצורך להשלים את התיאום עם מערכת הביטחון הוחלט שיתקיים דיון פנימי נוסף בישיבה הראשונה אחרי סוכות (אוקטובר 2018).

פרוטוקול ישיבת הוועדה הארצית לתכנון ולבניה של תשתיות לאומיות מספר 12/2018 מצורף ומסומן נספח ה'.

57. דיון ההמשך בהעברה להערות והשגות התקיים רק כעבור 7 חודשים, לאחר ט"ו בשבט, ביום 25.2.2019. הוועדה החליטה להעביר את התכנית להערות והשגות בהתאם לסעיף 76ג(6) לחוק התכנון והבניה בכפוף למספר תיקונים במסמכי התכנית. בין היתר הוחלט על גריעת מתחם רעבנה מתחום התכנית, לקבוע מספר מרבי של 31 טורבינות רוח במתחם, להוסיף הגדרות ותנאים להוראות התכנית לצורך צמצום הפגיעה בבעלי כנף, ותנאים לקבלת היתר ממערכת הביטחון. התכנית כאמור צומצמה מארבעה מתחמים בתחילת הליך קידום התכנית לכדי מתחם אחד, סחיתא.

החלטת הוועדה הארצית לתכנון ולבניה של תשתיות לאומיות מספר 4/2019 מיום 25.02.19 מצורפת ומסומנת נספח ו'.

58. נציגים מטעם תושבי הכפרים ביקשו שוב ושוב להביא את עמדתם בפני הוות"ל, אך זו עמדה בסירובה לשמוע אותם.

59. כך, ביום 15.6.2017 פנתה האגודה השיתופית החקלאית סחיתא לוות"ל במכתב, ביקשה להביע את התנגדותה, ולהציג את עמדתה באמצעות נציג מטעמה בכל ישיבה שתעסוק בפרויקט. פנייתה לא נענתה. בהמשך לכך, ביום 4.9.2017 שבה ופנתה סחיתא לוות"ל והביעה מחאה על כך שבישיבת הוועדה ביום 19.6.2017 לא התאפשר לה להציג את התנגדותה לתכנית, ואף תוכן מכתבה לא הובא לידיעת חברי הוועדה. סחיתא הבהירה במכתבה זה, כי

הוועדה שמעה בעלי עניין מטעם היזם, שהציגו עצמם כנציגי האוכלוסייה, אף שאינם כאלה, ולא את בעלי הקרקע. סחיתא עידכנה עוד, שהועלו טענות מטעם בעלי קרקעות שהתקשרו עם היזם, על דרך ההתקשרות ועל התנגדותם של אלה שהתקשרו לפרויקט. היא הבהירה את יחסה השלילי לתכנית והתנגדותה לו, ושבה ודרשה כי הפרויקט לא יקודם ללא שמיעת עמדתה, וכי התכנית תידחה.

העתק פניית סחיתא לוות"ל מיום 15.6.2017 מצורף ומסומן נספח ז'.

העתק פניית סחיתא לוות"ל מיום 4.9.2017 מצורף ומסומן נספח ח'.

60. ביום 3.10.2017 השיב מר דרור יוסף, מרכז פרויקטים בוות"ל, לפניית סחיתא מיום 4.9.2017, ומסר כי היא הועברה "למנהל הפרויקט מטעם היזם לצורך תיאום." עוד מסר: "כחלק מהליך קידום הפרויקט אנו שמים דגש על תיאום ככל האפשר עם בעלי העניין השונים. כמובן שלאורך כל הדרך שמורה הזכות להגיש השגה כנגד התכנית, בשלב פרסום התכנית להערות והשגות."

העתק מענה מרכז הפרויקטים בוות"ל מיום 3.10.2017 מצורף ומסומן נספח ט'.

61. ביום 19.12.2017 שלחה סחיתא פנייה נוספת לוועדה, ובה שבה על התנגדותה לתכנית. לפנייה צורפו תצהירים של מתנגדים החברים בה.

העתק ההתנגדות מטעם סחיתא מיום 19.12.2017 מצורף ומסומן נספח י'.

62. בהמשך, משנודע למשיגים – עמותת אלמרסד, האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום – על הדיון הפנימי בוות"ל, שנקבע ליום 25.2.2019, פנו ביום 20.2.2019 בשמם ובשם תושבים נוספים לחברי הוות"ל וביקשו לאפשר השתתפות נציגים ותושבים של הכפרים הדרוזים בדיון ולהביע את עמדותיהם. המשיגים טענו, כי בדיון האחרון שהתקיים, לא זכו כלל התושבים לייצוג ראוי. במכתבם עמדו על כך שרובם של התושבים מתנגדים לתכנית, וכי הצגתם של הדוברים בדיון הקודם כמי שמייצגים את העדה הדרוזית בגולן, ואת העדה כמי שתומכת בתכנית, הינה עמדה מטעה ביותר. עוד טענו המשיגים, כי לתכנית, שמפלה לרעה את האוכלוסייה הדרוזית ברמת הגולן לעומת תושבי הישובים האחרים, השלכות הרסניות – תכנוניות, בריאותיות, סביבתיות, חברתיות, כלכליות ועוד – על אוכלוסייה זו המתגוררת בסמיכות לאתרים המוצעים. המשיגים טענו עוד, כי אל לה לוועדה לדון ולקבל החלטה ללא שמיעת נציגי רוב התושבים, וביקשו לאפשר פתיחת הדיון והזמנת נציגות של התושבים להצגת עמדתם.

מכתב המשיגים מיום 20.2.2019 מצורף ומסומן נספח י"א.

63. הפנייה נענתה ביום 24.2.2019 על ידי מזכירת הוועדה, גב' אפרת ויסלר, אשר מסרה כי לא תתאפשר השתתפות של מי שאינו חבר בוועדה, כי הוועדה לא קיבלה רושם מוטעה, ואכן התרשמה שאין הסכמה מלאה, וכי יש בידי המתנגדים להגיש השגה ככל שיוחלט על העברת התכנית להערות והשגות.

מענה מזכירת הוועדה מיום 24.2.2019 מצורף ומסומן נספח י"ב.

64. אם כן, לאורך כל הדיונים בוות"ל, וגם לאחר שהוחלט על העברת התכנית להערות והשגות, הוועדה היתה אמורה להיות ערה לכך שמדובר בתכנית שלה מתנגדים תושבי רמת הגולן הדרוזים, שעליהם תשפיע התכנית. אמנם, מנכ"ל החברה היזמית אנרג'יקס, מר אסי לוינגר, אמר בדיון ביום 30.7.2018, כי קידום הפרויקט הוא "בשיתוף עם העדה הדרוזית יד ביד", ו"מקבל את התמיכה של ראשי העדה הדרוזית". רק במסגרת הדיון שהתקיים ביום 25.2.2019 אמר יו"ר הוועדה, מר זאב בילסקי:

"... בפרויקט זה, הוועדה גם ערה לעובדה כי הטורבינות עתידות לקום על קרקעות פרטיות וכי ישנם תושבים שעלולים להתנגד לפרויקט."

65. אף על פי כן, וכאמור, הוועדה לא נאותה לשמוע את עמדותיהם של התושבים בטרם הורתה על פרסום התכנית.

66. אך חודשיים עברו מאז העברת התכנית להערות ולהשגות וכבר ניכרת השפעתה של התכנית על החברה הדרוזית בגולן, אשר התגייסה בלכידות להיאבק בה. אנשי הדת בכפרים מגד'ל שמש, מסעדה ובוקעאתא קראו לחרם כלפי מי שיפעל לקידום התכנית. השייח' טאהר אבו סאלח, ראש העדה הדרוזית בגולן, שהופיע בפני הוות"ל בדיון שהתקיים בחודש יולי 2018 ונשא דברים לתמיכה בתכנית, התפטר מתפקידו ופרסם הודעה כתובה, ולפיה דבריו בפני הוועדה אינם משקפים את העמדה הכללית והמתנגדת של התושבים. למעלה מ-5,600 תושבים חתמו עד כה על עצומה נגד התכנית. שיא ההתנגדות של התושבים עד כה הגיע ביום 18.6.2019, אז התקיימה שביתה כללית בארבעת הכפרים, תוך סגירת בתי עסק, השבתת מערכת החינוך וקיום התכנסויות.

מכתבו של השייח' טאהר אבו סאלח מצורף ומסומן נספח י"ג.

תמונה מאירועי המחאה שהתקיימו ביום 18.6.2019 מצורפת ומסומנת נספח י"ד.

העתק ידיעה בדבר השביתה הכללית אשר התקיימה ביום 18.6.2019 מצורף ומסומן נספח ט"ו.

העתק העצומה, שעליה חתמו עד כה למעלה מ-5,600 תושבים, מצורפת בסופו של קובץ הנספחים (V).

67. אנרג'יקס, שהחלה את פעילותה בכפרים עם חלוקת מלגות לסטודנטים ותמיכה בקבוצת כדורגל מקומית, והעלתה, כאמור, טענות על כך שהיא פועלת "בשיתוף עם העדה הדרוזית יד ביד", עברה לאיים באופן גלוי על המתנגדים לתכנית. במהלך חודש מאי 2019 נשלחו מכתבים מטעם ב"כ החברה לתושבים דרוזים רבים ברמת הגולן, בהם פעילי זכויות אדם, אנשי דת ומשפטנים. במכתבים איימה החברה, כי תראה בהם אחראים לנזקים שעלולים להיגרם לה בעשרות מיליוני שקלים, ותשקול לנקוט נגדם הליכים משפטיים, אם לא יחזרו בהם מהתנגדותם לתכנית ויחדלו ממנה. החברה האשימה תושבים דרוזים ברמת הגולן בלשון הרע כלפיה ובפעילות BDS נגדה. בהמשך לכך אף תבעה החברה את עמותת אלמרסד, ארגון זכויות האדם היחיד הפועל בגולן מטעם התושבים הדרוזים ולמענם, בבית משפט השלום בנצרת על סך 900,000 ₪, בתואנות ללשון הרע ולעוולה לפי חוק החרם (חוק למניעת פגיעה במדינת ישראל באמצעות חרם, תשע"א-2011). בכתב התביעה האשימה החברה את אלמרסד בפעילות "כחלק מתנועת ה-BDS העולמית וביחד עם קבוצה אנטי-ציונית של פעילים מקומיים ברמת הגולן". אנרג'יקס אף ביטלה את ההתקשרות עם מר אקראם אבו סאלח, שהועסק על ידה, כאמור, מאז שנת 2016, והופיע מטעמה כנציג התושבים בדיון שקיימה הוות"ל ביום 19.6.2017, מן הטעם שחתם על הודעה ולפיה הוא מתנגד לפרויקט. כך, אם כן, פועלת כיום החברה "יד ביד" עם הקהילה הדרוזית בגולן לקידום התכנית.

דוגמאות למכתבים מטעם בא כוח החברה לתושבים מצורפות ומסומנות נספח ט"ז.

העתק כתב התביעה שהגישה אנרג'יקס נגד עמותת אלמרסד מצורף ומסומן נספח י"ז.

העתק מכתבה של אנרג'יקס למר אקראם אבו סאלח מיום 20.6.2019 מצורף ומסומן נספח י"ח.

68. האמור לעיל מביא למסקנה אחת: תכנית הטורבינות, עוד לפני אישורה ובטרם הוקמה ולו טורבינה אחת, פוגעת פגיעה קשה במרקם החיים של תושבי הגולן הדרוזים. לא ניתן לטעון כי מדובר בפרויקט ככל פרויקט אחר, ודאי לא בפרויקט שמקודם על דעת האוכלוסייה שבתחומה הוא אמור לקום, בשיתופה או לרצונה.

ה. נימוקים להשגה

ה.1. חוסר סמכות של הוות"ל לקדם את התכנית

69. הוועדה לתשתיות לאומיות הוקמה בשנת 2002 במסגרת תיקון מס' 60 לחוק התכנון והבנייה, מתוך מטרה אחד ויחידה: "... לייצל את ההליכים לאישור תכניות לתשתיות לאומיות ...". לכן הוצע לקבוע לוח זמנים מחייב של כ- 4 חודשים בלבד להשלמת שלבי הדיון בתכנית מיום הגשתה לוועדה⁹.

70. על אף מטרה ברורה זאת, ולמרות שהתכנית הוגשה לראשונה לוות"ל בחודש ספטמבר 2010, רק בתאריך 25.2.2019, **כעבור שמונה שנים וחצי!**, התקבלה ההחלטה להעביר את התכנית להערות הוועדות המחוזיות ולהשגות הציבור. פער משמעותי זה בין המטרה העקרונית של החוק ליעול הליכי התכנון עבור תשתית חיונית כביכול למשק המדינה, לבין הימשכות ההליך התכנוני בפועל, מחייב כשלעצמו את הפסקת ההליך התכנוני של התכנית.

71. לחוסר הרציפות בהליך התכנוני מצטרף שינוי הזהות של יזם התכנית. ידוע, כי הרישיון למיזם ניתן לפני כעשור ליזם המקורי, ובהתאם לרישיון זה החלה קידומה של תת"ל/47. כפי שצוין לעיל, במהלך 2013 היזם המקורי נקלע לקשיים כלכליים וקידום התכנית נעצר בשל פקיעת תוקף הרישיון המותנה של היזם¹⁰. בסוף שנת 2013 "נרכש" הרישיון שלו לקידום התכנית על ידי היזם הנוכחי.

72. היזם הנוכחי היה יכול לחדש את קידומה של התכנית כבר במהלך שנת 2014, אך כפי שצוין לעיל, רק במחצית 2016 הוגשה בקשה לוות"ל לחידוש התהליך התכנוני – שש שנים לאחר שניתן הרישיון לקידום התכנית לטובת היזם המקורי – דבר שמעלה שאלות בדבר תקינות ההליך.

73. מסמכי התכנית אינם מספקים כל מידע אודות הליך העברת הרישיון מיזם אחד למשנהו כמתחייב מהצורך בשקיפות ציבורית בהליך תכנוני בעל חשיבות ארצית.

74. גם אם נתייחס לשנת 2016 כנקודת ההתחלה לקידום התכנית (ואין הדבר כך), עברו שלוש שנים עד להפקדת התכנית להערות הוועדות המחוזיות ולהשגות הציבור¹¹, הרבה מעבר ללוחות הזמנים שקובע החוק.

75. פרקי זמן ארוכים אלה מרוקנים מתוכן את העיקרון המרכזי של הוות"ל. משהתברר כי אין תוחלת לקידום התכנית במסלול המהיר של תכנית לתשתית לאומית, מן הראוי היה, לסיים את ההליך התכנוני של תת"ל/47 ולגנוז אותה. ככל שהוועדה לתשתית לאומית הייתה סבורה שהיה מקום לחדש את ההליך התכנוני בשנת 2016, היה עליה לבחון מחדש את הרעיון לאור המצב התכנוני שנוצר מאז 2010 וחילופי מחזיק הרישיון.

⁹ מתוך: "דברי הסבר" של [הצעת חוק ההסדרים במשק המדינה \(תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנת הכספים 2002\)](#), התשס"ב-2001, רשומות, מס' 3043, עמ' 77, 29.10.2001.

¹⁰ מתוך: [תכנית אב לאנרגיה מתחדשת](#), מועצה אזורית גולן, דו"ח מסכם, 02/2014, עמ' 4.

¹¹ לפי הנתונים שבדף תכנית מס' תת"ל/47 [באתר מינהל התכנון](#).

76. נזכיר כי בחודש אפריל 2012 החליטה המועצה הארצית לקדם פרק נוסף בתכנית מתאר הארצית למשק החשמל בעניין הקמתן של טורבינות רוח: תמ"א/10/ד/12. תכנית זאת פורסמה להערות הוועדות המחוזיות והשגות הציבור בחודש יולי 2013, אלה נדונו בפני חוקרת בחודשים אוקטובר ונובמבר 2013, אשר הגישה את הדו"ח המסכם שלה בחודש ינואר 2014. המועצה הארצית הקדישה שתי ישיבות כדי לדון בהמלצות החוקרת, בחודשים פברואר ואפריל 2014, במהלכן גם הוצגו המלצותיו של הצוות הבין משרדי לאיתור מתחמים להקמת טורבינות רוח. בסיום דיונים אלה הוחלט להעביר את תמ"א/10/ד/12 לאישור הממשלה, אשר החליטה לאשרה בחודש אוגוסט 2014¹².

77. במקביל להתפתחות תכנונית זאת ברמה הארצית, קידמה המועצה האזורית גולן את הכנתה של **תכנית אב לאנרגיה מתחדשת**. תכנית האב נדונה בפני הוועדה המחוזית צפון בחודש 12/2013 והוחלט לאמץ אותה. בהחלטת הוועדה צוין, כי נציג משרד הביטחון הביע "התנגדות נחרצת" לכלל תכנית האב. דו"ח סופי של תכנית האב, הכולל את ההערות של הוועדה המחוזית פורסם בחודש ינואר 2014.

העתק החלטת הוועדה המחוזית צפון מיום 2.12.2013 מצורף ומסומן **נספח י"ט**.

78. קידומה של תת"ל/47 החל בשנת 2010 ונעצר בשנת 2013 או אולי קודם לכן. הן הצוות הבין משרדי שליווה את התהליך של תמ"א/10/ד/12, והן עורכי תכנית האב מצאו לנכון שלא להתייחס לתת"ל/47 כיוון שלא קודמה מזה זמן רב. משום מה, עת הוגשה בקשה לחידוש קידומה של התכנית, לא נערכה בחינה מתאימה אודות מידת התאמתה להמלצות הצוות הבין משרדי ולהמלצות תכנית האב, אשר שללו את האפשרות לקדם חוות גדולות לטורבינות רוח ברמת הגולן.

79. לאור דברים אלה, מן הראוי היה לבטל ולגנוז את תת"ל/47 בשנת 2014 ולקדם תכנית חדשה (אם בכלל) תוך עמידה מלאה בתנאים, בהנחיות ובמסמכי מדיניות עדכניים.

ה.2. חוסר ישימות של התכנית

80. ישימותה של התכנית מוטלת בספק. הוזכר לעיל כי מערכת הביטחון הסתייגה לאורך כל הדרך מהתכנית, וההחלטה להפקיד את התכנית לעיון הציבור כללה התחייבות לקיים עוד דיון בנושא טרם תאושר סופית.

81. כאן המקום להוסיף, כי בדיונים שהתקיימו זה עתה בוועדה המחוזית דרום בתאריך 17.6.2019, ובוועדה המחוזית חיפה בתאריך 24.6.2019, הביעו נציגיו של שר הביטחון בשתי הוועדות התנגדות לקידום ואישור התכנית, היות

¹² לפי הנתונים שבדף תכנית מס' תמ"א/10/ד/12 באתר מינהל התכנון.

שלא קיים צפי למציאת הפתרונות הטכנולוגיים שיאפשרו לממש את התכנית. הוועדה המחוזית צפון, בתחומה נמצא השטח המיועד להקמת הוות הטורבינות, טרם קיימה דיון בנושא.

העתק החלטת הוועדה המחוזית דרום מיום 17.6.2019 מצורף ומסומן נספח כ'.

העתק החלטת הוועדה המחוזית חיפה מיום 24.6.2019 מצורף ומסומן נספח כ"א.

82. לאור זאת, הוועדה המחוזית דרום המליצה לקדם את התכנית בכפוף למציאת פתרון לפגיעה אפשרית באינטרסים ביטחוניים. הוועדה המחוזית חיפה אמנם ציינה שאין לה הערות, אך הפנתה את תשומת ליבה של הוות"ל לכך שמערכת הביטחון מתנגדת לתכנית. יש חשיבות להמתין להמלצות של הוועדה המחוזית צפון בטרם יתקיים השימוע בפני החוקר על השגות הציבור ביחס לתת"ל/47.

83. כך או אחרת, אין זה ברור מדוע יש צורך לדון באישור התכנית כאשר הישימות שלה נמוכה כל כך. גם כאשר "אין מניעה תכנונית לאשרה", כפי שנאמר בהחלטת הוות"ל מחודש פברואר 2019, ייתכן מאוד שבמשך שנים רבות לא ניתן יהיה לבצע את הדברים בשטח. עד שכן ניתן יהיה ליישם את התכנית, ייתכן שתהיה טכנולוגיה חדישה להפקת אנרגיה רוח ולא יהיה צורך בהקמת טורבינות כה גדולות ובעייתיות. לכן מן הראוי לבטל את הדיון בתכנית זאת עד שתהיה תמונה ברורה למידת היישום שלה.

ה.3. התכנית מתעלמת ממעמדה המיוחד של הקהילה ומן החובה לא לפגוע במרקם החיים

84. כאמור בראשית הדברים, המשפט הבין לאומי אינו מכיר בסיפוח רמת הגולן לישראל, רואה בה שטח כבוש (אזור תחת תפיסה לוחמתית), עליו חל המשפט הבין לאומי ההומניטארי, ובתושבי הכפרים מוגנים מצוים תחת כיבוש. להוציא צעד שנוי במחלוקת של נשיא ארה"ב בשנת 2019, אין מדינה בעולם המכירה בריבונות ישראל ברמת הגולן.

85. המשפט הבין לאומי ההומניטארי אוסר על שימוש במשאבי הטבע למטרותיה של המעצמה הכובשת. הוא אוסר על שימוש בקרקע שלא למטרה צבאית חיונית. הוא אוסר על שינוי פני הנוף ועיצובם מחדש באופן פרמננטי. הוא אוסר על התערבות באורחות חייה של הקהילה המוגנת.

86. חרף העמדה הנחרצת של המשפט הבין לאומי ההומניטארי בסוגיה, המשיגים לא ירחיבו בעניינים אלה, משום שידוע להם שהרשויות לא ישעו לטענות.

87. ואולם, אי אפשר להתעלם מכך, שאף הדין בישראל מכיר בכך שתושבי הכפרים הדרוזים ברמת הגולן אינם ככל התושבים.

88. ראשית, מן הבחינה המשפטית, מצבם דומה למצבם של הפלסטינים תושבי ירושלים המזרחית, שאף הם סופחו לישראל בעקבות המלחמה ב-1967. בית המשפט העליון פסק, שבעת העיסוק בעניינם של תושבי ירושלים המזרחית יש לתת משקל משמעותי למצבם הייחודי, לזיקתם החזקה ביותר לאזור מגוריהם, לנסיבותיהם המיוחדות ולמורכבות הפוליטית (בג"ץ 7803/06 אבו ערפה נ' שר הפנים, פסקאות 25-26 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם באר"ש 13.9.2017)). דברים אלה נכונים גם לעניינו, ואף ביתר שאת, משמדובר בקהילה קטנה וייחודית.

89. שנית, אף ממשלת ישראל מכירה בכך שמדובר באוכלוסייה בעלת מאפיינים ייחודיים ותרבות ייחודית, החיה כקהילה סגורה, בדלנית, רחוקה ומבודדת, ושומרת על שלמותה והישרדותה. בדברי ההסבר להחלטת הממשלה מס' 1052 "תכנית רב שנתית לפיתוח ולהעצמת היישובים הדרוזים ברמת הגולן 2014-2017" מיום 15.12.2013 ציינה הממשלה:

"לאוכלוסיה הדרוזית בכלל, ולאוכלוסייה הדרוזית ברמת הגולן בפרט, מאפיינים ייחודיים המבחינים בינה לבין יתר מגזרי האוכלוסייה בישראל: האוכלוסייה הדרוזית חיה בקהילות סגורות השומרות על תרבותן הייחודית, תוך התבדלות משאר האוכלוסייה, לרבות אוכלוסיית המיעוטים. בשל נסיבות היסטוריות ובעקבות הרדיפות מהן סבלה בעבר, התיישבה האוכלוסייה הדרוזית באזורים מרוחקים ומבודדים, אשר הנגישות

אליהם קשה. ככלל, בני הקהילה נשארים לגור בתוך כפריהם מתחתנים בתוך הקהילה, ולא עוברים למקומות אחרים, מחשש לשלמות ולהשרדות הקהילה."

90. חובה על גורמי התכנון להכיר בנסיבות ובמורכבות המיוחדות. עליהם להימנע מן הפגיעה במרקם חייה של הקהילה, ולהעניק משקל משמעותי למאפייניה הייחודיים, לתרבותה, לבדלנותה, לשלמותה ולהשרדותה. את כל אלה התכנית אינה עושה.

91. חיזוק לכך מצוי גם במשפט זכויות האדם הבין לאומי, שלו תחולה כללית, אף באזורים שאינם תחת כיבוש.

92. סעיף 27 לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, מחייב שלא תישלל מבני אדם המשתייכים למיעוטים אתניים, דתיים או לשוניים הזכות לקיים את תרבותם, להחזיק בדתם ולשמור על מצוותיה, ולהשתמש בלשונם. הערה כללית מס' 23 של ועדת זכויות האדם בעניין פרשנות סעיף 27 לאמנה מייחסת חשיבות מיוחדת לשמירה על תרבותם של עמים ילידיים, לקשר של מיעוטים אלה לקרקע ולזיקה בין הקרקע לבין זכותם לשמירה על תרבותם ואורח חייהם.

93. הצהרת האו"ם בדבר זכויותיהם של עמים ילידיים מיום 13.9.2007 מעגנת שורה ארוכה של זכויות, שלהן זכאים עמים ילידיים ופרטים המשתייכים לעמים אלה, ובהן הזכות להשתייך לקהילה או לאום מקומיים, בהתאם למסורות ולמנהגים של הקהילה, ואיסור על פגיעה בתרבותם. על המדינות לספק מנגנונים יעילים למניעה ולתיקון כל פעולה המאיימת או שוללת מעמים ילידיים את הערכים התרבותיים שלהם או זהותם האתנית. לעמים ילידיים יש הזכות לשמור ולחזק את הקשר הייחודי שלהם עם אדמותיהם, שטחיהם, המים ומשאבים אחרים אשר משקפים את אחריותם לדורות הבאים. על המדינות להבטיח הכרה משפטית והגנה על אדמות אלה, על טריטוריות ועל משאבים, וזאת מתוך כבוד למסורת של העמים הילידיים. לעמים ילידיים הזכות לשימור הסביבה ולהגנה על הסביבה ועל היכולת לעבד את אדמותיהם, את שטחיהם וליהנות ממשאבים. על המדינות להקים וליישם תכניות סיוע עבור עמים ילידיים על מנת לשמור על אלה ללא אפליה.

94. הוראות אלה מתיישבות עם חובותיהם של מתכננים להביא בחשבון את מאפייני אוכלוסיית היעד, את תרבותה ואת צרכיה, תוך תרגום צרכים אלה לשפת המעשה המרחבית. תפיסה זאת מעוגנת באמנת איגוד המתכננים בישראל, הקובעת, בין היתר, כי "התכנון הוא מעשה כוללני, השואף להשיג יעדים משותפים של החברה והקהילה. המתכננים מחויבים לזיהוי הערכים, לניסוח היעדים הנובעים מהם ולפיתוח כלים להגשמתם. במיוחד מחויבים המתכננים להוגנות בחלוקת העלויות והתועלות, תוך כיבוד הצרכים והמאויים של קבוצות גיל, מגדר, הכנסה, השכלה, דת, לאום, תרבות, מוצא ומנהג".

95. דברים אלה נכונים תמיד, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר באוכלוסייה בעלת מאפיינים ייחודיים כמו הקהילה בכפרים הדרוזים ברמת הגולן. על מתכננים להכיר בכך שמדובר בסוג התיישבות ייחודי, בעל מאפיינים תרבותיים ומרחביים

מובהקים. עקרונות ההתארגנות החברתית של הקהילה, הערכים המרכזיים וההסכמות החברתיות בקרבה מעצבים את המרחב הפיזי ומתווים את פריסת שימושי הקרקע. תכנון ראוי חייב להתחשב בהיגיון הפנימי של היישוב הדרוזי ולבסס עליו את התכנית הסטטוטורית. התכנית עסקינן חוטאת לכל אלה.

ה.4. הפגיעות הנוספות בזכויות האדם ובאינטרסים חברתיים

96. אין ספק כי טורבינות רווח הינן בעלות השפעה נופית-חזותית דרמטית במיוחד. הבולטות שלהן מתעצמת לאור העובדה שמדובר במקום גבוה (בין 1,100-1,200 מ' מעל פני הים), והטורבינות עולות בגובהן על הפרשי הגבהים בטופוגרפיה של המתחם. נשוב ונזכיר, שמכוח התכנית יתאפשר להקים טורבינות בגובה של עד 200 מטר עם גמישות להוספת 20 מטר נוספים. מדובר במגדלי ענק השקולים להקמת גורדי שחקים בני כ-70 קומות. הטורבינות עולות בגובהן על מגדל עזריאלי העגול בתל-אביב (הגבוה מבין השלושה), ומתקרבות לגובה של ארובות תחנת הכוח בחדרה (שגובה מרביתן הוא כ-250 מטר).

97. לאורך כל הליכי התכנון היה ברור, כי מדובר בתכנית אדירה בגודלה אשר צפויה להיות מוקמת באחד המקומות הרגישים מבחינה חברתית, סביבתית ונופית, ואשר תשנה את המרחב באופן דרסטי. גם תמ"א/10/ד/12 אשר מכירה בהשפעה הדרמטית של טורבינות הרוח, ובפרט הגדולות שבהן, דורשת עריכת בדיקות מקיפות בטרם מתן אישורים להקמת טורבינות רווח חדשות. אם כך לגבי טורבינות רווח שמוקמות מכוח תמ"א/10/ד/12, קל וחומר בתכנית שבענייננו אשר עוסקת בהקמה משמעותית של טורבינות, הן ביחס לגודלן והן ביחס למספרן.

98. אחד התנאים לקידום התכנית הוא הכנת תסקיר השפעה על הסביבה מטעם היזם. מספר מומחים מטעם המשיגים בחנו את תסקיר הסביבה ומצאו בו ליקויים חמורים.

99. ד"ר תמי טרופ, מומחית לתכנון ערים וייעוץ סביבתי, ערכה **חוות דעת סביבתית**, המצורפת להשגה זו. בחוות דעתה היא עומדת על כך, שהליך "שיתוף הציבור" שנערך חסר כל תועלת ומטעה. לפי ממצאיה:

"הליך אשר כלל סקרים מוטים וחסרי כל תוקף, כמו גם מפגש תושבים מצומצם ובלתי מייצג, הוא חסר כל תועלת ואין בו כדי לשקף כלל וכלל את העדפות הציבור. אופן עריכתו וממצאיו של התהליך לא רק שהינם חסרי כל תקפות מדעית ביחס לטורבינות בכלל ולתכנית שבנדון בפרט, הם גם מטעים את הציבור ואת מקבלי ההחלטות. ... לו היה נערך סקר מייצג ובלתי מוטה, תוצאותיו היו חד-משמעיות נגד הקמת הטורבינות." (עמ' 4 לחוות הדעת).

100. ד"ר טרופ מצביעה בחוות דעתה המפורטת על שורה ארוכה של חוסרים וליקויים, שעשויים להשפיע מאוד על קבלת החלטות מושכלת ביחס לטורבינות. להלן עיקרי הדברים:

א. **פגיעה בערכי נוף ומורשת תרבות אדם ייחודיים** – התכנית עומדת בסתירה לתכניות קודמות שראו במשאבי הטבע והנוף במרחב משאבים רגישים, הראויים להגנה ולשימור. היא צפויה לחולל הרס נופי חסר תקדים בהיקפו בנכסי שטחים פתוחים.

ד"ר טרופ קובעת, כי הבדיקה החזותית אשר נערכה במסגרת התסקיר נעשתה בצורה חסרה ומוטה בשלושה היבטים: ראשית, הבדיקה מתייחסת לטורבינות קטנות יותר מהמתוכנן ועבור דגמי טורבינות מייצגים בגובה כולל של עד 180 מטר, הנמוכים ב-40 מטר מהטורבינות המתוכננות בפועל. זהו הפרש משמעותי מאוד הצפוי להביא לכך שהטורבינות ייצפו למרחקים גדולים עוד יותר מאלה שצוינו בתסקיר. שנית, ההדמיות שהוצגו בתסקיר והוצגו במסגרת "סקר עמדות הציבור" (בעצמו מוטה ומטעה, ועליו נאריך בהמשך) אינן משקפות את ממדיהן העצומים של הטורבינות ואת הפגיעה הנופית שלהן. לפי המפות הטופוגרפיות וכמצוין בתסקיר, ניתן להסיק כי גובהן של הטורבינות המוצגות בהדמיות נע בין 20 ל-40 מטר בלבד מעל פני הקרקע. שלישית, התסקיר אינו בוחן את ההשפעה הנופית המצטברת כתוצאה ממימוש תכניות נוספות באותו אגן חזותי. בדיקה זו חיונית להבנת העומס החזותי וחומרת ההשפעה בראיה אזורית כוללת. חרף הניתוח המוטה, הפגיעה הנופית צוינה הן במהלך דיוני הוות"ל והן במסגרת התסקיר, בו נקבע:

"הקמתן של הטורבינות בנוף הפתוח תהיה בעלת השפעה משמעותית, ועבור תושבי היישובים מגדל שמש, מסעדה, ונמרוד תהיה לבניית הטורבינות השפעה גדולה על הנוף מחלון הבית".

דימויים ויזואליים של התכנית, שהכינו המשיגים ומצורפים להשגה מחזקים טענה זאת. על אף קיומה של פגיעה קיצונית בנוף הערכי והנדיר ופגיעה חזותית ישירה בתושבי הכפרים הסמוכים, הוועדה לא נתנה משקל משמעותי לעניין זה בהליך קבלת ההחלטות.

ב. **פגיעה כלכלית** – התכנית עתידה לספק מספר זעום של מקומות עבודה, ולעומת זאת להטיל עלויות בריאות כבדות; לפגוע בתפוקה מעבודה כתוצאה מחשיפה כרונית למפגעים; להוריד את הביקוש למגורים; לפגוע באפשרות למימוש עתידי של נכסים; להרוס שטחים חקלאיים מניבים; לפגוע במוטיבציה של התושבים להשקיע ולפתח את האזור; לגרום לעזיבת תושבים ולהיחלשות הבסיס הכלכלי של האזור; לפגוע ביכולת של היישובים למשוך תיירים לביקור וללינה כפרית; להוריד את האטרקטיביות של שטחי תעסוקה; ועוד ועוד.

ג. **פגיעה בריאותית** – הטורבינות צפויות לייצר **מטרדי רעש** קבועים ובלתי פוסקים. הן הצפויות ליצור **מטרדי ריצוד**, ללא שהתכנית תציע פתרון לבעיה חמורה זו. זאת ועוד, מחקרים מלמדים, כי טורבינות רוח גורמות **לחולי בשל אפקט ה- Nocebo** (חולי הנגרם בשל החשש מן ההשפעה השלילית של הטורבינות).

- ד. **פגיעה בבעלי חיים** – מתחמי הטורבינות צפויים להפוך לשדות קטל לכל סוגי בעלי כנף.
- ה. **פגיעה אקלימית** – טורבינות רוח גדולות שכאלה משנות בצורה משמעותית את התנאים האטמוספריים, וכתוצאה מגבירות את אפקט החממה אף יותר מייצור אנרגיה על ידי שריפת דלקים פוסיליים.
- ו. **סיכונים בטיחותיים** – לא נערך סקר סיכונים לגבי טורבינות הענק, וזאת אף שמחקרים מלמדים, שמכל הדרכים להפקת אנרגיה, אנרגיית רוח קשורה למספר התאונות הגדול ביותר (הגורמים השכיחים הם כשל בלהבים ושריפה של המנגנון).
101. מסקנתה של ד"ר טרופ היא כי חובה להוריד את התכנית מעל סדר היום התכנוני.

חוות דעתה של ד"ר תמי טרופ מצורפת ומסומנת **נספח כ"ב**.

102. ד"ר הגית אולנובסקי, מומחית בתחום הבריאות והסביבה, העוסקת בתחום אנרגיות מתחדשות ושינוי אקלים, עומדת ב**חוות דעת בריאותית** שחיברה, על הערכת החסר המשמעותית של ההשפעות הבריאותיות השליליות שצפויות להיגרם בשל התכנית.
103. אף שמשדד הבריאות מכיר בקיומם של מחקרים אודות נזקים בריאותיים הנגרמים מסמיכות לטורבינות רוח, הרי שבהעדר חובה לערוך תסקיר השפעה על הבריאות, הנושא לא נבדק כראוי, וכל שיש בידינו הוא תסקיר השפעה על הסביבה.
104. ד"ר אולנובסקי מנתחת בחוות דעתה את אופן עריכת תסקיר ההשפעה על הסביבה ואת הליך שיתוף הציבור. סקר עמדות הציבור אינו מייצג את עמדות תושבי הכפרים, ולמעשה אינו מייצג מבחינה סטטיסטית אף אחרים, שכן "שיטת הדגימה לא היתה אקראית ולא הוסרו מן המדגם תושבים בעלי קרקעות שמרוויחים כלכלית מהפרויקט, אולם מהווים מיעוט זניח בקרב התושבים במועצות המקומיות" (עמ' 6). ל"מפגשי שיתוף ציבור לתושבים" אין כל תיעוד (למעט סרטון וידאו ערוך). התקיימה "הצגה" ב-19.7.2017 בפני קהל שמנה תושבים ספורים בלבד, רובם בעלי קרקעות שחתמו על חוזה השכרה לחברת אנרג'יקס (עמ' 7). ד"ר אולנובסקי מצאה, כי הפרטים המתועדים – סרטון ומצגת – מטעים וכוללים הדמיות בלתי רלוונטיות, שאינן דומות למציאות הצפויה בעקבות הקמת הטורבינות (שם). בהקשר זה סבורה ד"ר אולנובסקי:

"שיתוף הציבורי בוצע באופן רשלני, חלקי ומוטה. לא רק שלא ניתן להסיק דבר מהסקר ומ'תהליך' שיתוף הציבור, אלא גם שנגרם נזק כתוצאה מהצגת הנתונים הללו כאילו היה שיתוף ציבור וכאילו הציבור מעוניין בהקמת הטורבינות במקום. כאשר מציגים מצג שווא לתושבים, לא רק שמפקקים באינטליגנציה ובמוטיבציה שלהם, אלא גם רומזים

להם שאין להם השפעה ואף אחד לא מקשיב להם, לצרכיהם ולחששותיהם. מצב כזה מוביל לרוב לפגיעה באמון הציבור ברשויות, ומכאן גם לחוסר שיתוף פעולה איתן ... – וקצר המרחק לפגיעה בבריאות הציבור השרוי בעקה (STRESS) עקב חוסר האמון, החשדות והחששות מול הממסד. אני מבקשת להזהיר כי הסתפקות ועדת התכנון ב'סקר' שהוצג וב'שיתוף הציבור' שלא בוצע כהלכה יגרמו לנזק בריאותי וחברתי ניכר בקרב תושבי המקום." (עמ' 3-4).

105. ד"ר אולנובסקי שפגשה לצורך חיבור חוות דעתה בכמה עשרות תושבים התרשמה, כי הללו חשים שמסתירים מהם מידע ועובדות ולא מקשיבים להם. הפחד והחרדה מפני הטורבינות (עמ' 8), כמו גם קרבת הטורבינות למקומות היישוב (עמ' 9), מביאים לתחלואה בשל אפקט ה-*Nocebo*. המדובר, כאמור, בתופעה בריאותית נחקרת ומוכחת, ולפיה אנשים אשר חוששים מהשפעות בריאותיות שליליות, בין היתר בשל טורבינות רוח, אכן יחוו השפעות ובריאותם תיפגע (עמ' 8).

106. ד"ר אולנובסקי מצביעה על **מטרדי הרעש והריצוד** והסכנה שבהם, במיוחד לאוכלוסיות רגישות. עוד עומדת ד"ר אולנובסקי, על הפער בין התפיסה המוצגת בתכנית, ולפיה הטורבינות יתרמו לקידום התעסוקה והפרנסה, לעומת המציאות ולפיה הקמת הטורבינות והפעלתן יגרמו למטרדי רעש וריצוד קשים באזור המטעים – אזור בו מבלים התושבים ימים ארוכים ובתקופת הקיץ גם בלילות – ואלה יובילו בפועל לנטישתם, ולהפסקת הפעילות החקלאית במתחם כולו. תוצאה זו עתידה לפגוע באופן ודאי בבריאותם ובנפשם של התושבים, תוך פגיעה גם במבנה החברתי בכללותו (עמ' 8-17).

107. לכל אלה מצטרפים פעולות ההכשרה, הפיתוח, סלילת הדרכים וההקמה, ולאחריהן ההפסדים הכלכליים, הרס התיירות, ההרס הנופי, השינוי הויזואלי הבוטה (הצפייה בטורבינות מחלון הבית וברחוב) והפגיעה במסורת הקהילתית, באורחות החיים, בתרבות ובמורשת. כל אלה גורמים לעקה (שם).

108. מסקנתה של ד"ר אולנובסקי היא כי לשם שמירה על בריאות התושבים אין מנוס מהפסקת התכנון וביטול התכנית לאלתר.

חוות דעתה של ד"ר חגית אולנובסקי מצורפת ומסומנת **נספח כ"ג**.

109. ד"ר אינג' יובל מנטל, מומחה לאקוסטיקה, קיים מדידות לשם הערכת מטרדי הרעש הצפויים ומסר **חוות דעת בעניין רעשי הטורבינות**. חוות הדעת כוללת פירוט של המדידות שנערכו, מיקומן המדויק וממצאיהן. ד"ר מנטל מציין, כי לרעש משק הלהבים נוספת עוד שורה של רעשי משנה, ההופכים את מפגע הרעש בלתי נסבל עבור מי שמצויים בקרבת הטורבינות לאורך זמן. ד"ר מנטל עומד על כך, שלא נהוג בעולם להציב טורבינות רוח באזור

מיושב ומאוכלס, או באזור שאנשים שוהים בו שעות ארוכות. גם ממצאיו מלמדים, כי המטעים – שבהם שוהים תושבים שעות ארוכות ביום ואף לנים בהם בחודשי הקיץ – יהפכו בשל הרעש והריצוד בלתי שמישים עד כדי השממתם. מן הטעמים האלה יש לאסור על כל טורבינות רוח במטעים ובקרבתם.

חוות דעתו של ד"ר אינ' יובל מנטל מצורפת ומסומנת **נספח כ"ד**.

110. לסיכום פרק זה: התכנית כוללת שורה של פגיעות חמורות מאוד, רבות מהן בתושבים ובאורחות חייהם.
111. היבט אחד נוגע לפגיעה בליבת זכויות האדם לחיים, לבריאות, לכבוד ולקניין – זכויות המעוגנות היטב הן בדיני זכויות האדם הבין לאומיים והן במשפט החוקתי הישראלי. על רשויות התכנון לגלות זהירות יתרה מפני פגיעתם של מפגעי סביבה הנגרמים בעטיין של תכניות בבריאותם ובאיכות חייהם של בני אדם, ובמיוחד במקרים של פגיעה ארוכת טווח או בלתי הפיכה (ראו בג"ץ 9404/05 **אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' הוועדה הארצית לתכנון ולבנייה של תשתיות לאומיות**, פ"ד סד(2) 316, 334-335 (2010)).
112. היבט שני נוגע בהרס מרקם חייה של הקהילה. על הרשויות להבטיח, כי אף אם הן סבורות שיש צורך לקדם פרויקט רחב היקף או לערוך שינוי משמעותי בשטח, פגיעתם של אלה במרקם חייה של הקהילה תצומצם למינימום. פגיעה בלתי מידתית במרקם החיים של התושבים והקהילה אינה חוקית, אפילו היו צרכי ביטחון עומדים מנגד, כל שכן תכליות וצרכים אחרים כבענייננו (ראו בג"ץ 2056/04 **מועצת הכפר בית סוריק נ' ממשלת ישראל**, פ"ד נח(5) 807 (2004); בג"ץ 7957/04 **מראעבה נ' ראש ממשלת ישראל**, פ"ד ס(2) 477 (2005); בג"ץ 1748/06 **ראש עיריית דאהריה נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית** (פורסם באר"ש 14.12.2006); בג"ץ 3969/06 **ראש מועצת הכפר דיר סאמט נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית** (פורסם באר"ש 22.10.2009); בג"ץ 2150/07 **אבו צפיייה נ' שר הביטחון**, פ"ד סג(3) 331 (2009)).
113. היבט שלישי נוגע לפגיעה באינטרס הציבורי לסביבה ראויה, בה מוגנים ערכי הנוף, החי והצומח, הנחוצים לקיום אנושי (ראו בג"ץ 4128/02 **אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' ראש ממשלת ישראל**, פ"ד נח(3) 503, 527 (2004)).
114. פגיעות קשות אלה מקוממות במיוחד, שעה שמתבוננים באופן שבו בחרה הוועדה להתחשב ביישוב נמרוד, על פי בקשת ראש המועצה האזורית גולן. הפלייתם לרעה של תושבי הכפרים לעומת תושבים יהודים חמורה כשלעצמה – על רשויות התכנון להבטיח חלוקה הוגנת של נטל סביבתי (ראו דניאל פיש "צדק סביבתי בישראל: המפגש בין דיני זכויות האדם לדיני איכות הסביבה" **משפט וממשל** ז' 911, 914 (תשס"ה)). אלא שבנסיונות העניין היא חמורה במיוחד נוכח מאפייניהם הייחודיים של תושבי הכפרים, מעמדם והעדר כוח והשפעה פוליטיים.

ה.5. פגמים בהליך התכנוני

(1) חוסר התאמה להוראות והנחיות תכנוניות

115. כאמור לעיל, הקמתה של חוות הטורבינות המוצעת תפגע באופן חסר תקדים ובלתי הפיך בערכי נוף טבעי ומורשת תרבות האדם הייחודים, אשר מאפיינים את היישובים הדרוזים בצפון רמת הגולן. ערכי הנוף והמורשת הבנויה ייפגעו בגלל חוסר ההתייחסות של התכנית המוצעת להנחיות סביבתיות שנדונו ואושרו על ידי מוסדות התכנון ברמה המחוזית והארצית, כפי שיפורט להלן.

חוסר התאמה להוראות והנחיות תכנוניות ברמה המחוזית

116. תיקון מס' 3 לתכנית המתאר המחוזית תמ"מ/2 קיבל תוקף בשנת 1989 ונועד להסדיר את ייעודי הקרקע ברמת הגולן. עיון במסמכי התכנית מלמד, כי אחת המטרות העיקריות שלה הינה לשמר את המאפיינים הטבעיים, הנופיים והסביבית של האזור ולהגביל ככל האפשר את הפיתוח בו. לשם כך, חלק ארי של שטחי רמת הגולן הוגדר כשטחים פתוחים ברמות שונות של הגנה: שמורות טבע, יערות, מרחבים פתוחים, שטחים חקלאיים ועוד (ראו במפה מס' 3 את מרכיבי התכנית על רקע תמ"מ/2/3).

117. מתוך הבנה כי חשיבותם של השטחים הפתוחים אינה מסתיימת בגבול של כל אחד מהם, אלא חורגת ממנו, עבור אזורים מסוימים נקבעה רמת הגנה נוספת. לשם כך נקבעו הנחיות לשימור הנוף הטבעי ואמצעים למניעת חסימתו, כפי שהדברים מפורטים בפרק 4, "הוראות חזותיות", בהוראות תמ"מ/3/2. הוראות אלה כוללות, בין היתר, הנחיות כגון "אי חסימת נופים" (סעיף 4.1), "אזורים לשימור חזותי" (סעיף 4.2) ו"שימור הנוף הטבעי" (סעיף 4.4).

118. הכללת הנושא החזותי כמרכיב שיש לשמר במסגרת של תכנית מתאר מחוזית ואף בתכנית מתאר ארצית, אינה מותרת ספק לגבי חשיבותן של הטרסות החקלאיות הקיימות מבחינה נופית, חזותית, תרבותית וחברתית. חשיבותן פורצת את הגבולות המקומיים ומגיעה לרמה הארצית והבין לאומית. התכנית המוצעת מפרה את כל ההוראות האלה, כפי שיפורט להלן.

119. "אי חסימת נופים": הנחייה זאת מתייחסת למספר קטעי דרכים לאורכם יש להקפיד על שמירת המבט הפתוח כדי לא לפגוע בחוויית המטייל, כמו למשל קטע הדרך בין נווה אטי"ב למג'דל שמש (דרך מס' 989) ומשם דרומה לכיוון מסעדה (דרכים מס' 9898, 98); קטע הדרך מנווה אטי"ב מערבה (דרך מס' 989); קטע הדרך העולה ממג'דל שמש לאתר החרמון (דרך מס' 98). חוות הטורבינות המוצעת אמנם מרוחקת מאותם קטעי דרכים, אך מייצרת מעין חומה רציפה של תרנים ולהבים (ראו הדימויים הויזואלים של התכנית המצורפים להשגה), אשר תחסום את הנוף הטבעי של הר רם והטרסות החקלאיות שעוטפות אותו מצפון, ממערב ומדרום. חסימת הנוף של הר רם תהיה בעיקר

עבור תושבי מג'דל שמס **שבתיהם נמצאים באותו קו גובה ממש כמו להבי הטורבינות**, אבל גם עבור תושבי מסעדה ובוקעאטא, וכן עבור הנוסעים בכל אותן קטעי דרכים לאורכם אסורה חסימת הנוף. גם כלל המטיילים בגולן וייתכן גם תושבים ביישובים מרוחקים יותר יסבלו מחסימת הנוף המוכר.

120. "אזורים לשימור חזותי": עצם הקמתן של טורבינות רוח, ולו אחת ויחידה, יפגע בחזות השטח המעובד באמצעות טרסות חקלאיות מסורתיות מעשה ידי אדם. לפי התכנית המופקדת, 12 טורבינות (כמעט מחצית מהחווה המוצעת) עתידות לקום בתוך השטח המוגדר לשימור חזותי, ועוד 7 טורבינות אמורות לקום בסמיכות מיידית אליו. כלומר, בסך הכול שני שלישי מהטורבינות שבחווה תוקמנה בתוך או בסמוך לשטח שכבר 30 שנה נועד להישאר שטח פתוח וללא פיתוח כלשהו.

121. "שימור הנוף הטבעי": נוף טבעי הינו מושג רחב אשר כולל בתוכו לא רק את המראה של המקום, אלא גם את פני הקרקע והרכבה. תהליך הבנייה, ההובלה וההקמה של הטורבינות המוצעות יפגע בנוף הטבעי ובמבנה הקרקע הייחודי של רמת הגולן. יש לשים לב, כי כל טורבינה אינה "רק" התורן המזדקף לגובה של כ-150 מטר והלהבים שעשויים להגיע לגובה כולל של 200 עד 220 מטר מעל פני הקרקע. כל טורבינה כוללת בסיס מוצק של כלונסאות בטון וברזל בעומק האדמה, כיסוי שטח של 600 מ"ר דונם מסביב לטורבינה באמצעות בטון וחומרים אוטמים באופן קבוע, ועוד. כל אלה מפרים את פני השטח והנוף הטבעי באופן נקודתי ובכלל בכל תחום החווה.

122. עוד יש לציין, כי בהקשר זה כלל העבודות להקמת הפרויקט – הרחבת הדרכים החקלאיות (כפי שיפורט בהמשך), הכשרת שטחי התארגנות לאורך כל תקופת ההקמה וליד כל טורבינה בעת הקמתה, ערום עודפי עפר וחומרי בניין, ועוד – יפגעו בנוף המקום, המאופיין בשטחים חקלאיים המנצלים את קיפולי הקרקע הטבעיים על מנת לייצר טרסות המתאימות לגידולי פרי.

123. התכנית סותרת גם את ההנחיות של **תכנית אב לאנרגיה מתחדשת** של המועצה האזורית גולן, אשר אומצו על ידי הוועדה המחוזית צפון בתאריך 2.12.2013. תכנית האב קובעת, כי הר רם, ממזרח לעמק יעפורי, הינו אזור בעל רגישות נופית וסביבתית גבוהה ויש צורך לשמור על נוף תרבות האדם של המקום. לכן מומלץ להקים במרחב זה שלושה מתחמים קטנים יחסית (מתחמים 15, 16, 17) ובהם מספר כולל של כ-19 טורבינות בינוניות בלבד (10 עד 50 מגה וואט). העמדת הטורבינות בשטח צריכה להיות בשורה **ומחוץ לשטחים החקלאיים**¹³.

124. תת"ל/47, בהיותה תכנית לתשתית לאומית, יכולה לעקוף את ההנחיות התכנוניות התקפות ברמה המחוזית. אך ההוראות התכנוניות שבתכנית המתאר המחוזית נקבעו לאחר חשיבה יתרה ודיון מקצועי ממושך. הן אינן מאבדות מתוקפן המקצועי רק בשל הבחירה לקדם את התכנית הנדונה במסלול ות"ל. סמכות הוות"ל לעקוף את הוראות

¹³ ראו **תכנית אב לאנרגיה מתחדשת**, מועצה אזורית גולן, דו"ח מסכם, 02/2014, עמ' 5, 53, 95-96.

תכנית המתאר המחוזית מלווה באחריות ובחובה ללמוד את המצב התכנוני הקיים ולשנותו בזהירות, רק לאחר חשיבה מקצועית ודיון מעמיק. כך לא נעשה בענייננו.

חוסר התאמה להוראות והנחיות תכנון ברמה הארצית

125. בהתאם להגנות הנופיות שנקבעו במסגרת תמ"מ/3/2 בסוף שנות ה-80, אימצה תמ"א/35 בשנת 2005 את העיקרון לפיו האזור של צפון-מזרח רמת הגולן, בו מוצע להקים כעת את חוות טורבינות, יוגדר בחלקו כמרקם שמור משולב וחלקו כמרקם שמור ארצי. בהמשך, תיקון מס' 1 של תמ"א/35 אשר קיבל תוקף בשנת 2016, הוסיף הנחיות לפיהן האזור של עמק נחל סער יוגדר לראשונה כ"מכלול נופי" עם "מעטפת מכלול" שתואמת את גבולות המכלול (ראו מפה מס' 3).

126. דברי ההסבר של תמ"א/1/35 מציינים, כי "מכלול נופי" מהווה "שטח פתוח ברובו בעל רגישות נופית גבוהה שמקורה בשילוב ערכי נוף וטבע עם מעשה ידי אדם: חקלאות, מורשת או דת". כלומר, הצירוף הייחודי של מרכיבים אלה יוצרים את הבסיס להגנתו מבחינה תכנונית. מסמך מס' 2 "מכלולי הנוף ומעטפת המכלול" המצורף להוראות תמ"א/1/35 מסביר, כי מכלול נוף מסורתי, כדוגמת בקעת יעפורי, מייצג את "אורחות החיים בימי קדם" של התרבות החקלאית העתיקה, אשר כוללת בין היתר מדרגות בהר ופסיפס של חלקות.

127. סעיף 9.1 בהוראות תמ"א/1/35, על סעיפיו הקטנים, מוסיף כי בתחום של "מכלול נופי" ניתן לשקול פיתוח **זהיר ומבוקר** בשטחים שהם עתירים בערכי טבע, חקלאות, נוף ומורשת. עוד נאמר שם, כי ניתן להפקיד תכנית לטובת הקמתן של טורבינות רוח במחוז הצפון, **אך זאת בתנאי** שאלה לא יפגעו בתפקוד המכלול וימוקמו בשוליו.

128. על אף הוראות אלה, חמש טורבינות רוח מוצעות לקום בתוך המכלול הנופי של בקעת יעפורי¹⁴, במרחק של 40 עד 120 מטר מגבול המכלול, וטורבינה נוספת על הגבול שלו¹⁵. שש טורבינות אלה הן כביכול "בשולי המכלול", אך לא ניתן לומר שמדובר בפיתוח "זהיר ומבוקר", אלא שיש בו פגיעה משמעותית בערכי הטבע, הנוף, החקלאות ומורשת תרבות האדם שהמועצה הארצית לתכנון ולבנייה ביקשה להגן עליהם בעת קידומה ואישורה של תמ"א/1/35 לפני שלוש שנים בלבד.

129. כפי שצוין קודם לכן, כאשר מעוניינים לשמור על ערכים של טבע ונוף באזור מסוים קיימת חשיבות לשמור גם על הסביבה המיידית שלו על מנת למנוע פגיעה לא מכוונת בו מחוץ לקו ששורטט על גבי המפה. לכן קיים חשש

¹⁴ טורבינות מס' 87, 78, 31, 69, ו-26.

¹⁵ טורבינה מס' 29.

לכך שהתוצאה הישירה של הקמת חוות הטורבינות במתחם סחיתא תהיה פגיעה חמורה בערכים של טבע, נוף ומורשת במכלול הנופי של בקעת יעפורי.

130. תת"ל/47 אף אינה תואמת את הנחיות תמ"א/10/ד/12 בעניין נצפות והשתלבות נופית של חוות הטורבינות המוצעת, כפי שהדברים באים לידי ביטוי בסעיף 2.2 בנספח 1 לתמ"א: הנחיות לקידום היתרים ותכניות על פי הוראות התמ"א. זאת, כיוון שהתכנית מנוגדת לכל העקרונות הסביבתיים המנויים להגנה במסגרת תמ"א/10/ד/12: חוות הטורבינות המוצעת נפרסת על שטח רחב, בולטת בנוף המקומי ולכן היא בעלת מופע משמעותי על פני השטח. עוד היא פוגעת בערכי טבע, נוף ומורשת תרבות האדם. הטורבינות אינן משתלבות בנוף והן בעלות נצפות גבוהה ביותר. מיקום המתחם אינו נגיש מצירים תחבורתיים קיימים המתאים לגודל וסוג הטורבינות.

131. לאור דברים אלה, רצוי היה אם תת"ל/47 לא הייתה מקודמת כלל, אך עדיין לא מאוחר. **יש לקבל את הדרישות של המשיגים על התכנית ולהחליט על דחייתה בטרם תהפוך למציאות שתהווה בכייה לדורות.**

(2) פגיעה חמורה בעקרון השקיפות

132. על רקע הדברים האחרונים נבקש להתייחס לאופן הצגת השינוי הצפוי בהוראות תכנית מתאר מחוזית באמצעות תכנית לתשתית לאומית. סעיף 76ג(2) לחוק התכנון והבניה קובע:

"נכללו בתכנית לתשתית לאומית שינויים של תכנית מיתאר ארצית אחרת או תכנית מיתאר מחוזית, יצוינו בתכנית לתשתית לאומית השינויים גם לתכניות כאמור".

133. הוראה זו, כשהיא מקוימת כלשונה, מרככת מעט את פוטנציאל הפגיעה הטמון בעקיפת התכנון המחוזי באמצעות תכנון מפורט במוסד תכנון ארצי. היא מסייעת לציבור להבין מה עומד בפניו בהשוואה למצב הקיים, ובכך אמורה להקל על גיבוש עמדה ביחס לתכנית. התכנית דנן אינה מקיימת מטרה זו.

134. בסעיף 1.6 לתקנון של תת"ל/47, בכותרת "יחס בין התכנית לבין תכניות מאושרות קודמות", נקבע כי התכנית המוצעת מהווה "שינוי" ביחס לתמ"מ/3/2. בסעיף "הערה ליחס" נאמר:

"תכנית זו משנה רק את המפורט בתכנית זו וכל יתר הוראות תכנית תמ"מ/3/2 ממשיכות לחול".

135. בכל הכבוד, זהו אבסורד לצאת ידי חובת ציון השינויים לתכנון המחוזי בהודעה, כי התכנית משנה את מה שהיא משנה, ומה שאינה משנה נותר ללא שינוי. מה שהיה על עורכי התכנית לציין, בהתאם לחוק, הוא מה ישתנה בפועל,

מה הם ייעודי הקרקע שיבוטלו, מה הם השימושים המותרים שלא יהיו מותרים עוד, וכיוצא באלה שינויים משמעותיים המתרחשים עם בואה לעולם של תכנית גוברת.

136. אף אם הפרקטיקה הנהוגה בתכניות לתשתית לאומית היא להסתפק בנוסח כפי שמופיע כאן, אין בכך להעיד שהנהוג הינו תקין. יתרה מזו, בתכנית רגישה הכרוכה בהתנגדות רחבה, חשוב ביותר הן לקיים את הוראות החוק כלשונן עד האחרונה שבהן, והן לאפשר לציבור הרחב להבין את משמעות התכנית בצורה המיטבית.

137. לשם השוואה, במקרה אחר נטען כי שינוי משמעותי שנעשה בתכנית לא צוין בין עיקרי התכנית בפרסום על הפקדתה, ולכן יש להפקיד את התכנית מחדש. נפסק, כי גם אם אותו שינוי אינו מעיקרי התכנית, הרי שלפי מהותו (הפיכת שטח מ-שצ"פ ל-שב"צ) הוא משמעותי דיו כדי לחייב הפקדה מחדש, כך שניתן יהיה להבין מהפרסום את מלוא משמעותה של התכנית הנדונה. אמנם, במקרה שבפנינו לא מדובר בתוכן הפרסום להפקדה אלא בהוראות עצמן של התכנית, שאמורות לסייע בהבנת ההשפעה של התכנית המוצעת על הקרקע שבתחומה ועל בעלי הזיקה לאותה קרקע, אולם הרציונל זהה. כך נפסק מפי השופטת (כתוארה אז) נאור:

"חובת הפרסום וזכות ההתנגדות הם כמו שני צידי המטבע והם 'הוכרו ומוכרים בהלכה' כיסודות חיוניים לקיומו של הליך תכנון תקין וחוקי' [...]. חברי השופט פוגלמן עמד בעניין קרוב על כך ש'כדי להבטיח הליך הגשת התנגדויות אפקטיבי, נחוץ שהמידע על אודות התוכנית ופרטיה יהיה נהיר לאדם הסביר, ושיגיע לציבור מבעוד מועד' [...]. בענייננו, כאמור, דבר שינוי הייעוד לא נכלל בהודעת הפרסום כלל. נילי טוענת כי אף אחד מהצדדים להליך לא טען כי היעדר הפרסום מנע את ידיעתו. ואולם, בכך אין די שהרי השאלה אינה רק לגבי הצדדים להליך אלא גם לגבי מתנגדים פוטנציאליים שבהיעדר פרסום לא ידעו על דבר שינוי הייעוד ולכן ממילא לא היו מלכתחילה צד להליך. המדינה מצידה טוענת כי המתנגד הפוטנציאלי היה יכול לגלות את דבר שינוי הייעוד אם היה מעיין במסמכי התכנית שבמשרדי הוועדה. ואולם, המתנגד הפוטנציאלי כלל לא יכול היה לדעת מההודעה שפורסמה כי עליו לעיין במסמכי התכנית." (עע"ם 9264/10 חברת נ.י.ל.י נדל"ן בע"מ נ' עיריית גבעת שמואל, פסקה 8 (פורסם באר"ש 30.5.2012)).

138. אם כן, הצגת השינויים ביחס לתכנון המחוזי הקיים חשובה להבנת השלכותיה של התכנית המוצעת, ובהעדרה נפגעת היכולת להתנגד לה. לכן, לכל הפחות יש לתקן את תקנון התכנית כך שיובהר מהם השינויים העיקריים לתכנית המתאר המחוזית, ולהפקידה מחדש.

(3) העדר שיתוף ציבור בהליך התכנון

139. המגמה בפסיקה הינה להרחיב את זכות הטיעון ואת מתן ההזדמנות לציבור להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטה גם כאשר מדובר בפגיעה במקום מסוים (בג"ץ 6450/17 הועדה המקומית לתכנון ולבניה פתח תקוה נ' ועדת שרים לענייני תכנון, בנייה מקרקעין ודיור (פורסם באר"ש 19.11.2017)). השיבותם של תהליכים אלה נובעת מההבנה שתכניות הנערכות בדרך זו יתנו מענה טוב יותר לצרכיהם ולרצונותיהם של האוכלוסיות אליהן מתייחס התכנון תוך התחשבות בצרכים הפרטיקולאריים של הקהילות השונות הנמצאות בשטח התכנית.

140. עוד נפסק, כי שמיעת גורמים רלוונטיים בשלבים המוקדמים הינה ראויה אפילו במקום שיש הליך שימוע סטטוטורי בשלב מאוחר יותר, כמו הליך תכנון, שכן לא מדובר בשלב בלעדי או ממצה לשמיעת עמדות מן הציבור. גופי התכנון רשאים, והם אף נוהגים כך הלכה למעשה, לשמוע גורמי ציבור רלוונטיים בשלבים נוספים, מוקדמים יותר על ציר קבלת ההחלטות. המדובר בהתנהלות מנהלית ראויה, שכן הרחבת מנגנוני שיתוף הציבור בהחלטה התכנונית מחזקת את היסוד הדמוקרטי שבה, עשויה לשפר את איכותה ולהגביר את מידת הלגיטימיות שלה תזכה בסופו של דבר (בג"ץ 8077/14 עיריית יוקנעם נ' המועצה הארצית לתכנון ולבניה, פסקה 48 (פורסם באר"ש 22.12.2015)). למרות פוטנציאל הפגיעה הברור של התכנית, וכובד משקלה, שיתוף הציבור בתכנון לא נעשה במקרה שבפנינו, כפי שהרחבנו בפרקים הקודמים, וכפי שעולה בפירוט אף מחוות הדעת המצורפות של ד"ר טרופ ושל ד"ר אולנובסקי.

141. כל שנעשה היה מפגש בודד של יום עיון, שאליו הגיעו כ-12 תושבים. המועצות המקומיות עצמן הלינו על כך שלא שותפו. הסקר שנערך כולל מספר זעום של תושבים, ואינו משקף דבר נוכח ההתנגדות הגורפת בקרבם. בישיבות הוועדה זכו התושבים לתת ייצוג וטרם קבלת ההחלטה על פרסום התכנית, סירבה הוועדה לשמוע נציגים המייצגים את רוב התושבים.

(4) הרס מערך הדרכים החקלאיות הקיימות

142. התכנית מתעלמת מקיומה של רשת דרכים היסטורית המושתתת על הסכמות משותפות בין החקלאים. בעוד שבעבר רשת הדרכים בין חלקות האדמה הפרטיות באזור סחיתא הסתכמה במעברים צרים שהספיקו למעבר בני אדם או בעלי חיים, עם התפתחות הכלים החקלאיים המודרניים החל משנות החמישים עלה הצורך להרחיב את המעברים הצרים. הרחבות מצומצמות אלה נעשו על בסיס הסכמות משותפות בין התושבים אשר ויתרו על חלקים מאדמותיהם לטובת אינטרס משותף והדדי: מציאת פתרון למעבר כלי רכב חקלאיים קטנים יחסית באמצעות הרחבת דרכי עפר ושבילים, ובמידת הצורך תוך פריצת דרכים חדשות.

143. במילים אחרות, החקלאים עצמם הם אלה אשר פילסו וסללו את הדרכים שרוחבן נע בין 4 ל-8 מטרים בלבד, בנו טרסות וקירות תמך, הניחו לאורכן מערכות השקיה משותפות ורשת הדרכים שהם יצרו ממחיש את משטר הבעלות על הקרקע הנהוג ביישובים הדרוזיים (ראו מפה מס' 5).

144. ראוי לציין כי עד היום נוהג זה קיים, וכל החלטה על הרחבת דרכים או פריצת דרכים נעשית בהסכמה קולקטיבית מצד החקלאים אשר מאוגדים במסגרת האגודות השיתופיות. האגודות מנהלות את המתחמים החקלאיים ומסייעות בהליך קבלת ההחלטות, בניהול הדרכים, בהספקת מים להשקיית המטעים, מעניקה פתרונות אחסון, קירור, אריזה ועוד. כך, למשל, האגודה השיתופית רעבנה, שלחלק מחבריה יש אדמות במתחם סחית'א, יכולה להחליט על הקצאת כספים מטעם האגודה לצורך פיתוח הדרכים החקלאיות. נוהג זה זהה בכל שאר האגודות השיתופיות.

העתק פרוטוקול אסיפה כללית מס' 1/18 של האגודה השיתופית החקלאית רעבנה מצורף, לשם הדוגמה, ומסומן **נספח כ"ה**.

העתק חשבון תשלום עבור תיקון דרכים חקלאיות שערכה האגודה השיתופית החקלאית סחיתא מצורף גם הוא, לשם הדוגמה, ומסומן **נספח כ"ו**.

145. ניהול הדרכים המשותפות הינו תחת אחריות האגודות השיתופיות. מדובר באחריות כבדת משקל שכן פריסת מערכת הדרכים הקיימת מזה שנים רבות נעשתה על סמך הסכמות בין החקלאים. היא לוקחת בחשבון את חלוקת הבעלויות בקרקע, הגבולות של כל חלקה ותת חלקה, ומחלקת את הנטל הציבורי באופן שוויוני בין החקלאים.

146. יישום התכנית יפגע במערך הדרכים החקלאיות הקיים ובאיזון העדין שבין בעלי הקרקע השונים, אשר נבנה במשך עשרות שנים. על פי סעיף 6.6.1 בהוראות התכנית, וכן על פי תשריט התכנית, היזם יוכל לעשות שימוש ב- 20 ק"מ של דרכים חקלאיות קיימות לצורך העברת חלקי הטורבינות, הציוד ההנדסי הכבד וחומרי הבניין הנדרשים כדי להקים את הטורבינות. התכנית מבקשת להרחיב את הדרכים הקיימות עד לרוחב של 14 מטר במסגרת של "זכות הנאה למעבר ברכב". בנוסף, נדרשת סלילתן של דרכים חדשות באורך של כ-6 ק"מ לערך, גם אלה באמצעות של זכות הנאה למעבר ברכב (ראו מפה מס' 6).

147. הרחבת הדרכים החקלאיות הקיימות פירושה הרס נרחב של טרסות וקירות תומכים, הרס של מערכות השקיה, עקירת עצים, פגיעה חסרת תקדים ובלתי הפיכה בנוף תרבות האדם הייחודי הקיים במקום. סלילת דרכים חדשות פירושה רמיסה של אדמות חקלאיות פוריות ברגל גסה. במילים אחרות, לא רק פגיעה בנוף, בסביבה ובערכי מורשת, אלא גם פגיעה בקניין של בעלי הקרקע ובפרנסתם.

148. על אף הנאמר בהוראות התכנית ובהנחיות התסקיר, בסיום עבודות ההקמה של המתחם לא יהיו כל רצון או אפשרות להחזיר את המצב לקדמותו באופן מלאכותי. מצד אחד, הדרכים חדשות תהיינה נחוצות ליזם לצורך גישה ותחזוקה של הטורבינות. מצד שני, היזם יבקש לשמר את רוחב הדרכים החדש על מנת לאפשר תיקון של הטורבינות, להחליף חלקים, או לפרק אותן כליל במידת הצורך. משמעות הדבר היא לא רק שפריצתן של הדרכים

החדשות תגרום לפגיעה בחלקות חקלאיות, אלא שגם הרחבתן של הדרכים הקיימות תהיה לנצח ותיצור פצע בלתי הפיך בנוף המקומי.

(5) ניצול לרעה של העיקרון "זיקת הנאה"

149. כאמור, ביצוע התכנית נשען על הרחבה של כ-20 ק"מ של דרכים חקלאיות קיימות, וסלילה של כ-6 ק"מ של דרכים חדשות במסגרת יעוד קרקע "זיקת הנאה למעבר ברכב" כמצוין בתשריט ובסעיף 4.1.1.יב. בהוראות התכנית. עוד נאמר, כי תותר סלילה של דרכים חדשות והרחבת דרכים קיימות לפי הצורך, גם אם לא מסומנות בתחום של זיקת הנאה, "... באישור בעל הקרקע" (סעיף 4.1.2.יא.). כל זאת מבלי שהדבר אפשרי ביחס לסמוכות של מוסדות התכנון או השימושים המותרים על פי תכנית.

150. השימוש בכלי של "זכות מעבר ברכב" מצריכה בפועל רישום זיקת הנאה למעבר כלי רכב. כמו כן, האפשרות להרחיב דרכים קיימות ולפרוץ חדשות מחייבת גריעה של שטחים חקלאיים פרטיים, אשר תביא בפועל לפגיעה בלתי מידתית בשטחים הפרטיים, מבלי שניתנה הסכמה מפורשת לכך מכלל בעלי הקרקע בתחום התכנית או מהאגודות השיתופיות, אשר הוסמכו על ידי בעלי הקרקע לנהל את המרחב הציבורי בין החלקות החקלאיות.

151. לא ברור איך ניתן במסגרת התכנית המוצעת להכריח בעלי מקרקעין המרוחקים מהטורבינות השונות להסכים לרישום של "זיקת הנאה למעבר ברכב", כדי שיזם התכנית יחרב את חלקותיהם בעת הרחבת הדרכים הצרות שלצד החלקות החקלאיות שלהם עד לרוחב הדרוש של 14 מטר. זכות המעבר ליזם כמו לכלל הציבור קיימת בדרכים החקלאיות הקיימות. זיקת הנאה אינה מקנה זכות לגורם כלשהו (במקרה זה, היזם) להיכנס למקרקעין של צד שלישי ו"לנכס לעצמו" הלכה למעשה חלק ממנו.

152. היות שהוראות התכנית מקנות ליזם, כביכול, את "הזכות" להרחיב את הדרכים הקיימות, הן מאפשרות להרוס את קירות התמך המסורתיים, לעקור עצים, לפגוע בבריכות איגום ומערכות השקיה. הדבר אינו מידתי ביחס לפגיעה בפרט וביחס לתועלת של התכנית לכלל הציבור.

153. אין לראות בהסכם שנחתם בין היזם ובין מספר בעלי קרקעות מסמך המחייב קיומה של זיקת הנאה למעבר בדרכים או כהסכמה לפריצת דרכים ולהרחבה של דרכים חדשות. סעיף זה בתכנית פוגע באופן בלתי מידתי בזכויות הקניין של בעלי האדמות.

154. משכך ובהיעדר הסכמה מפורשת של בעלי האדמות התכנית אינה ניתנת ליישום.

155. האדמות החקלאיות הן רכושם הפרטי של בעליהן, וקיימת להם זכות חוקתית לקניין לפי סעיף 3 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, הראויה להגנה. ביסוד הזכות לקניין מונחת ההגנה על הרכוש, כך ש"קניין הוא כל אינטרס,

אשר יש לו ערך כלכלי" (ע"א 6821/93 בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' מגדל כפר שיתופי, פ"ד מט(4) 221 (1995) (להלן: עניין בנק מזרחי)). ועדת התכנון לא התייחסה כלל לפגיעה הקניינית ברכושם של בעלי האדמות, והתעלמה לחלוטין מהזהות, ההיסטוריה והנסיונות הייחודיות של בעלי הקרקעות (ראו בג"ץ 2739/95 מח'ול נ' שר האוצר, פ"ד נ(1) 309, 317 (1996), משום שסוגיה זו לא נתפסה כלל כמכשול. לאורך הליכי התכנון הוצג מצג כאילו התכנית מקודמת "בהסכמה" עם התושבים (על מעמדה של זכות הקניין, ראו עוד: בג"ץ 7862/04 אבו דאהר נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון, פ"ד נט(5) 368 (2005); בג"ץ 2390/96 קרטיק נ' מדינת ישראל, פ"ד נה(2) 625 (2001); יהושע ויסמן "הגנה חוקתית לקניין" הפרקליט מב 258 (1995); יואב דותן "המעמד החוקתי של זכות הקניין" משפטים כח 535 (1997)).

156. יתרה מכך, סעיף 61א(ב1)(1) לחוק אינו מאפשר לאשר את התכנית ככל שיש בה פגיעה במקרקעין של אדם אחר. הסעיף קובע (ההדגשה לא במקור):

"מי שיש לו זכות בחלק מסוים מהקרקע הנכללת בתכנית בשיעור של 75% או יותר ואין בתכנית שהוא מבקש להגיש פגיעה בחלק מסוים אחר של הקרקע הנכללת בתכנית, שהוא אינו בעל זכות בה (בפסקה זו - קרקע של בעל זכות אחר); לעניין פסקה זו, "פגיעה" - אם על פני הדברים לפי התכנית המוצעת מתקיים אחד מאלה: (א) פגיעה כמשמעותה בפרק ט' בקרקע של בעל זכות אחר, או שהקרקע של בעל הזכות האחר מיועדת להפקעה לצורכי ציבור לפי פרק ח'..."

157. כפי שהצבענו קודם לכן, קיימת פגיעה משמעותית במקרקעין, ברכוש, בתעסוקה ובפרנסה של חקלאיים אחרים, סמוכים או מרוחקים מהמיקום המוצע עבור הטורבינות.

158. עוד נציין, כי מימוש התכנית בדרך זאת בעייתית ביותר, גם כיוון שעלולה להעניק ליזם התכנית זיקה ישירה לקרקע לטובתו באופן אישי, לאור העובדה שיעשה שימוש בדרכים לצורך גישה אל הטורבינות השונות במשך השנים (סעיף 94 לחוק המקרקעין, תשכ"ט-1969) ואף להעניק ליזם זכות לתבוע פיצויים בעתיד (סעיף 96 לחוק המקרקעין).

159. בנוסף לכל אלה, התכנית קובעת גם שבעת מתן היתר בנייה ניתן יהיה לשנות את המיקום של זיקת הנאה "... באישור רשות הרישוי" (סעיף 6.3 א.7). הוראה זאת חורגת מכל סמכות לפי חוק התכנון ובנייה. על אף חשיבותה של רשות הרישוי כמי שאחראית על הנפקת היתרי בנייה כאשר הבקשה תואמת במלואה לתכנית החלה במקום (סעיף 145.1(ג1)(1) לחוק), רשות הרישוי היא הסמכות הנמוכה ביותר במדרג של מוסדות תכנון, מתחת לוועדה המקומית. רשות הרישוי מורכבת משני אנשים בלבד: יו"ר הוועדה המקומית ומהנדס הוועדה (סעיף 30 לחוק).

160. לא ייתכן מצב לפיו יינתנו לרשות רישוי סמכויות על פי תכנית שלא ניתנו לה על ידי המחוקק. לא ייתכן לתת למוסד תכנון בו יושבים שני חברים בלבד, את הסמכות להעניק ליזם התכנית זכות להיכנס למקרקעין של אדם פרטי, בלי שתהיה לו כל אפשרות להתנגד לכך וללא ביקורת ציבורית בכלל.

(6) סקר דרכים לא שלם

161. למסמכי התכנית צורף נספח "סקר הדרכים", אשר מטרתו להצביע על מכשולים אפשריים בדרכי ההגעה לאזור התכנית ועל האמצעים, שיצטרך לנקוט היזם כדי להבטיח מעבר בטיחותי של חלקי הטורבינות מנקודת המוצא בנמל חיפה עד לאתר המוצע להקמת החווה. המסמך אמנם מפרט את כל הדרך מנמל חיפה ועד לדרך עפר, המובילה מצפון היישוב בוקעאטא כמעט 2.5 ק"מ מזרחה, עד לפאתיו הדרומיים של המתחם המיועד להקמת חוות הטורבינות.

162. סקר הדרכים אינו שלם, שכן הוא אינו מציג את דרכי ההגעה מנקודה ראשונה זאת מזרחה למתחם ועד למיקום המוצע עבור כל אחת מ-31 הטורבינות, יותר מ-22 ק"מ של דרכים חקלאיות צרות, תלולות ומפותלות בין טרסות חקלאיות כפי שהוסבר לעיל. אין אפשרות לדעת אם ניתן יהיה בכלל להוביל את חלקי הטורבינות עד לנקודת הצבתן מבחינה הנדסית, ומה מידת הנזק הכולל שייגרם לחלקות החקלאיות, לתשתיות הקיימות, כמו גם עוגמת הנפש של בעלי הקרקע.

163. גם בהיבט זה, מסמכי התכנית אינם שלמים, ומציגים תמונה חלקית בלבד לפיה ישנו כביכול מענה לכל נושא וכל הבעיות פתורות. לאמיתו של דבר המצב שונה לחלוטין. הבאת הציוד לאתר והעבודות להקמת חוות הטורבינות ייגרמו נזק והרס רב כל כך למקום, שלא ניתן יהיה לשקמו.

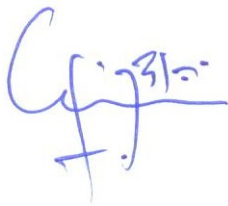
(7) העדרה של תשתית עובדתית ראויה

164. הפגיעות החמורות בהליך שתוארו עד כה מלמדות מעצמן, כי בפני הוועדה לא עמדה תשתית עובדתית מלאה וראויה המאפשרת קבלת החלטה מושכלת ומאוזנת. הוועדה לא שמה ליבה לתכניות אחרות. הוועדה מיאנה לשמוע את עמדת הציבור ובחירה להסתמך על תסקיר מטעה. הוועדה לא ביקשה לברר מה ההשלכות שתהיינה לתכנית על הקהילה הייחודית בכפרים. הוועדה לא חקרה בדבר השלכות הסביבתיות והבריאותיות שתהיינה לתכנית. הוועדה לא נתנה דעתה להיבטים הקנייניים, משבחרה להתעלם מעמדת התושבים. הוועדה התעלמה מן ההרס הנופי על מכלול היבטיו, לרבות הרס הדרכים והשטחים החקלאיים. הוועדה אף לא בחנה חלופות, ועל ידי כך בחרה בתכנית אחת, שפגיעתה קשה ובלתי מידתית.

1. סיכום

165. כפי שפורט באריכות, לתת"ל/47 השלכות הרסניות – תכנוניות, בריאותיות, סביבתיות, חברתיות, כלכליות ועוד. היא עתידה לפגוע פגיעה אנושה בזכויות היסוד של חברות וחברי הקהילה הייחודית המתגוררת בסמיכות – קהילה שזכויותיה נרמסות כך, אך משום היעדר כוח פוליטי והשפעה. הוועדה מתבקשת להורות על ביטול התכנית.

בכבוד רב ובברכה,

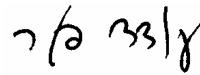
סזאר יהודקין, מתכנן ערים

עמותת במקום

קראמה אבו סאלח, עו"ד

עמותת אלמרסד

עודד פלר, עו"ד

האגודה לזכויות האזרח בישראל

סנא אבן ברי, עו"ד